

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1918 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmärningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Tidskriftens i år tjugooåriga verksamhet afger för öfrigt det bästa vitsordet om dess arbetssätt och hållning.

Prenumerationspriset, som allt ifrån början, med tre häften om året, oförändradt hållits vid 6 kr. pr år, trots häftenas ökning till fem och tryckningskostnadernas betydande stegring sedan 1897, måste nu vidkännas någon ökning. Den under senaste år våldsamma höjningen af såväl nämnda kostnader som papperspriset nödgar oss att från och med nästa år sätta prenumerationspriset till **kr. 7,50 pr år**. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 65 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1917.

P. Fahlbeck.

Ekonomisk sammanslutning i Norden.

Ett ord för dagen.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

På det nyligen hållna skandinaviska handelsmötets program stod som första punkten frågan om »samarbete mellan de tre skandinaviska länderna på det handelspolitiska området». Det var icke första gången den frågan varit uppe på ett nordiskt möte, ehuru visserligen med mera klart uttaladt syfte, än hvad denna försiktiga formulering antyder. Den utgjorde främsta ämnet för förhandlingarna vid flera af de allmänna nationalekonomiska möterna, isynnerhet i Malmö 1881 och i Köpenhamn 1888. Frågan uppbars då af tanken på och förhoppningarna om en varaktig ekonomisk sammanslutning i Norden, efter de längst gående önskingarna, syftande till full tullunion. Varnande och tviflande röster höjdes särskildt 1888, men grundstämningen vid dessa möten var dock en förhoppningsfull optimism. Man ville icke släppa tanken på Nordens enhet på detta område, äfven om för tillfället hindren syntes stora, utan som en talare yttrade sig 1888: »holde Idéns fane höjt».

Huru annorlunda lät ej tonen nu angående samma sak. Rätade man sig efter tidningarnas referat af förhandlingarna därom, så kunde man väl tro, att det var ej så illa bestäldt med den stora tanken. Men dessa referat voro skönfärgade och återgävo illa den verkliga stämningen. Redan själfva förloppet af förhandlingarna bevisar detta. Efter de tre inledarnes föredrag upplästes ett förslag till resolution med ett innehåll, som icke inbjöd till diskussion. Och sådan förekom ej heller. Icke ett ord yttrades utöfver detta om den stora saken. Jämförelsen med tidigare möten, icke blott

det i Malmö af 1881 utan ock det sista i Köpenhamn låter denna tystnad så mycket starkare framträda. På ett sätt kunna de svåra och farliga förhållanden, hvori Nordens folk nu befinna sig, kännas som maning till försiktighet och alltså binda tungan på mången, som eljest ville tala. Men just samma nödläge kunde å andra sidan fattas som skäl till att med aldrig förr känd kraft söka i sammanslutningen styrka och trygghet. Det sista framhölls visserligen utaf alla de tre talarne, Professorerna *Heckscher* och *Morgenstjerne* samt folketingsman *Schovelin*. Men endast den sist nämnde vågade se längre än till ett tillfälligt samgående nu och vid freds slutet och alltså förorda en varaktig sammanslutning, d. v. s. en tullförening.

Den svenske talaren framhöll, hurusom de tre länderna hvar på sitt sätt äro för sin ekonomi hänvisade mera till världsmarknaden än till hvarandra. Norge med sin sjöfart och sitt fiske, Danmark med sitt jordbruk och Sverige med sina kvalitetsprodukter af järn och trä. Sverige har bättre råmaterial af dessa slag än andra länder. Detta jämte folkets tekniska anlag disponera mindre för massproduktion än för kvalitetsproduktion med begränsad omfattning, hvarpå Sverige bör inrikta sin ekonomi. Huru talaren tänkt sig med denna begränsade uppgift för svensk industri kunna bereda sysselsättning och utkomst för ens hälften af vår industri-befolkning, berördes icke. Däremot framhölls som den gifna konsekvensen af ofvannämnda i och för sig otvifvelaktigt riktiga uppfattning, att Sverige behöfde obehindradt tillträde till hela världsmarknaden och därför ej borde binda sig å ena eller andra sidan och således — det var, så vidt jag fattade talaren rätt, slutsatsen — icke heller gå in uti något tullförbund med grannstaterna. Från principiell frihandelsståndpunkt är ju ock hvarje sådant förbund öfverflödigt, såsom äfven vid mötena 1863 och 1866 uttalades.

Den norske inledaren, Professor *Morgenstjerne*, vidhöll i allt väsentligt sin redan 1888 uttalade uppfattning. Han har ock senare vid flera tillfällen yttrat sig i samma anda. Han är en varm anhängare af tanken på en handelspolitisk sammanslutning mellan de tre länderna. Den vidgade inhemska marknaden skulle bereda möjlighet till specialisering inom industrien, som är en af tidens fordringar, och sammanslutningen ge styrka utåt vid underhand-

lingar om handelstraktater m. m. Men redan 1888 under den opposition, som från svensk sida uppstått mot mellanrikslagen, uttalade han tvifvel och farhågor. Han betonade att utan behörigt tillmötesgående i fråga om tullagstiftningen i de respektive länderna en mellanrikslag är i längden ohållbar, hvarför han — såsom jag förstod hans tankegång — icke heller ville förordna en sådan lag. Det enda, som ledde till målet vore en verklig tullförening. Men han trodde ej längre därpå. Det låg en ton af smärtsam resignation uti Prof. M:s slutord, hvilket lifligt senterades af den, som följt hans oförtrutna och varmhjärtade sträfvan för den stora saken under en mansålders tid.

Endast den danske inledaren, folketingsman Schovelin, såg tinget ljusst eller åtminstone förde samlingstankens och förhoppningarnas talan så, som på de förra nationalekonomiska mötena skett. Danskarne voro äfven då de ifrigaste förespråkarne för en nordisk tullunion. Herr S. har bibehållit sin ungdoms ideal, och det kändes värmande. Han påvisade, såsom ofta gjorts, att de tre ländernas ekonomi i mångt och mycket supplerar hvarandra. Utan att möjliggöra en verklig autonomi kunde en ekonomisk sammanlutning mellan Nordens folk dock ställa dem relativt oberoende gent emot den öfriga världen och framför allt hjälpa dem att slå sig igenom nuvarande och stundande kritiska tid. Äfven de vidare utsikterna om ett enadt Skandinavien manade till en sådan sammanslutning. Preussare och Bayrare vore ej mindre olika än de nordiska folken. Hvad som i Tyskland lyckats, borde kunna gå för sig äfven här. Och den kommande tiden med dess trustbildningar icke blott inom nationerna utan ock mellan dem, med däraf följande ekonomiskt krig efter kriget, borde väcka de tre små skandinaviska folken till samförstånd och sammanslutningar uti ett tullförbund.

Så ungefär lödo manande de varmhjärtade orden.

Som nämndt, församlingen iakttog, bortsedt från en artig applåd, en isande tystnad. Ty det fanns uppenbarligen ingen resonans för en nordisk tullunion. Och man visste det nog förut. De senaste årtiondena ha icke medfört den tankens växt, oaktadt förhållandena ekonomiskt sedt utvecklats i en för densamma gynnsam riktning sedan 1880-talet.

Vid den tiden talade dessa förhållanden i verkligheten kraftigt emot en tullförening för Sveriges del. Det var den tid, då det transoceaniska och ryska öfverflödet på spannmål hotade det karga svenska jordbruket med en öfvermäktig konkurrens. Behovet af skyddstull för detsamma gjorde sig allt starkare kännbart i vårt land, medan man i Danmark och Norge, ehuru af motsatta skäl, förhöll sig likgiltig eller rent af ovillig däremot. Äfven andra svenska näringar, främst handel och skeppsfart, måste på den tiden frukta en tullförening, som syntes skola koncentrera den större handeln i Köpenhamn samt förkväfva den då svaga svenska sjöfarten. Det var ej underligt om å svensk sida fruktan för en sådan förening var större än önskan om densamma. Och i Norge rådde samma känslor, ehuru af rent politiska skäl. Man arbetade där redan på att komma ut ur unionen och var därför, inom ledande politiska kretsar, ej benägen att genom en tullunion stärka den politiska. Endast i Danmark voro de ekonomiska förhållandena och likaså stämningen mera gynnsamma för en tullförening. Beträffande de båda andra folken var det nog så, som en talare yttrade sig: »Den första svårigheten är, såvidt jag kan fatta den, att vi vilja icke denna förening. Nationerna vilja den icke. Det hjälper icke att vi här, en liten skara, som på grund af ställning, studier och principer se de ekonomiska förhållandena i större perspektiv, att vi bli eniga om en resolution i den ena eller den andra riktningen.» Och den motviljan var af antydda skäl helt naturlig.

Men hvarför har densamma fortlevat eller till och med tillvuxit, oaktadt som nämnt de ekonomiska motsatser och hinder som då funnos, åtminstone hvad Sverige beträffar, torde få anses ha bortfallit. Det svenska jordbruket lär icke komma att behöfva skyddstull under de närmaste åren och kanske aldrig mer — utom beträffande sockerbetsodlingen. Handel och sjöfart ha ock tagit ett uppsving hos oss, som gjort dem jämnspelta med Danmarks. Och den betydande kapitalsamlingen i vårt land har gifvit företagsverksamheten det mod och den kraft, som de då saknade och som onekligen behöfs för att upptaga konkurrensen med våra driftiga grannar, både i väster och i söder.

Icke heller inom de båda andra länderna synas de ekonomiska förhållandena ligga sämre till nu än då, snarare tvärtom. Jämväl

äro de politiska skäl, som på 1880-talet gjorde Norge ovilligt mot en närmare ekonomisk sammanslutning, ej längre till finnandes. Men ändock torde resonansen för en sådan vara i Norge ännu mindre än i Sverige; och i Danmark är den väl ej heller stor. Hvaraf kommer sig detta?

Förklaringen till det antydda förhållandet är att söka uti de gångna trettio årens historia. Den union, som bestod mellan den skandinaviska halföns båda folk, fick efter en lång dödskamp ett hastigt slut 1905 och detta återverkade äfven på förhållandet mellan Sverige och Danmark. Därmed hade alla tankar på sammanslutning till ett tullförbund naturligen fått sin dom för obestämd tid framåt. Hvert och ett af de tre folken måste gå sin väg i ekonomiskt hänseende som i politiskt. Och så skedde äfven, hvarvid hvad Sverige beträffar, en förut ej drömd ekonomisk utveckling inträdde. Sverige ryckte upp under sin själfständiga ekonomiska politik till första platsen i Norden och fick utsikter att bli ett rikt land. Äfven de båda andra länderna slog sig efter råd och lägenhet igenom den kristid, som kort efter unionsbrottet inträffade, hvarvid Norge oförmodadt fick hjälp uti tillgodogörande af sina vattenfall. Härunder funno alla tre folken, att de ekonomiskt blott föga behöfde hvarandra, och vidare att världsmarknaden, där de knöto allt intimare förbindelser åt olika håll, gaf både för försäljning och för köp allt hvad som behöfdes. Den ekonomiska utvecklingen mera aflägsnade än närmade på detta sätt Nordens tre folk från hvarandra, trots det handelsutbyte mellan dem som alltjämt ägde rum och, hvad beträffar absoluta tal, äfven hållit sig uppe.

Den för en tid afbrutna kulturella förbindelsen togs emellertid åter upp. Ty tanken på inre samhörighet i Norden kunde ej dö, huru mycket än politikerna gjorde för att förstöra den. Den har emellertid, då den icke fick göra sig gällande på de områden, där den hörde hemma och kunde något uträtta, slagit sig på andra och särskildt den inre lagstiftningen med en nästan sportaktig ifver. Det har rådt och råder en feberaktig verksamhet af detta slag, hvars behöflighet eller nytta ej alltid synes klar. Ty man har eftersträfvat att få likformiga bestämmelser icke blott på den eko-

nomiska lagstiftningens område, där sådana kunna vara till ett visst gagn, såsom beträffande växelrätt, sjörätt, varumärken, firma och prokura o. s. v., utan ock i fråga om familjerätten (äktenskaps ingående m. m.), där ett utplånande af nationella vanor och egenomligheter icke är något särskildt eftersträfvansvärdt. I alla händelser kunna lika lagar af detta slag icke öka sammanhållningen mellan Nordens folk, huru långt man än utsträcker dem. De kunna som tre parallella linjer följas åt, men råkas aldrig och leda därför icke heller till verklig samverkan och sammanslutning. Denna underligt nog s. k. praktiska skandinavism är ett surrogat för en verklig sådan, men den upprätthåller hos idealisterna, som icke kunna släppa tanken på Nordens enhet, hoppet om dess framtida realiserande eller åtminstone döljer den senaste utvecklingens verkliga facit, som är, att de tre folken allt mer gått isär, icke blott i sin ekonomi utan på grund af den dominerande betydelse denna äger jämväl i allmän politisk orientering.

Detta har äfven klart visat sig under världskriget. Den hos alla gemensamma önskan att ej dragas in i kriget och framför allt ej af stormakterna utspelas emot hvarandra, förde visserligen genast till en öfverenskommelse och monarkmöten för att afvärja en sådan olycka. Men detta hindrade icke att sympatierna gingo åt skilda håll och särskildt i Norge röster höjts emot ett alltför intimt samgående med de andra folken hvarken nu eller framdeles efter kriget, såsom det med otrolig kortsynthet sagts. Först den allra sista tidens erfarenheter synas bana väg för en annan uppfattning. Inför den hotande hungern, som ententens makter hänsynslöst låta gå ut öfver vän som fiende, har man i Norge börjat erinra sig stamfränderna, medan i Danmark benägenheten att hjälpa mot livsmedelsbrist gjort sig hörd på ett sätt, som icke skall glömmas på denna sidan Sundet. De tre folken finna, att hjälp i nöden blott från hvarandra står att få. Här dokumenterar sig nu samhörigheten och tillika beviset för, att de tre landen faktiskt supplera hvarandra i ekonomiskt afseende, mer än man velat tidigare erkänna.

Men icke blott stundens nödläge utan ock farhågorna för den närmaste framtiden mana till sammanslutning. Både vid freds-

slutet och efteråt kunna kombinationer befaras, som blefve för de skandinaviska folken ödesdigra. Äfven om, såsom man vill tro och hoppas, vapnen, när de en gång nedläggas, nedläggas om ej för alltid, så dock i vår tid i Europa och mellan Europas folk, så må man dock ej däraf vänta ett behagligt fredstillstånd. Den ekonomiska kampen lär nog tagas upp mera energiskt och mera hänsynslöst än någonsin. Därvid lära de stora söka att indraga de små uti sina s. k. intressesfärer för att därigenom exploitera dem och beherrska dem. Yttre politisk själfständighet låter sig väl förena med ekonomiskt vasallskap. Och sådan hotar, efter allt att döma åtminstone ett eller två af de nordiska länderna, om ej alla. Detta tyckes rätt allmänt erkännas. Därför, uttalades också vid mötet, liksom det skett förut, att de tre folken borde stå »rygg mot rygg» vid fredsuppgörelsen för att gemensamt motstå påträngande lock och pock.

Detta är ju vackert tänkt och sagt liksom löftena om inbördes hjälp under den stundande nödstiden. Men uthärdar ett sådant tillfälligt stöd de påfrestningar och lockelser, som utan tvifvel komma att uppenbara sig? Jag har svårt att tro det, hvad beträffar Norge i all synnerhet. Efter hvad det sägs, ha från Norge stora penningssummor, 30 å 40 milj. L, under kriget placerats i England. Detta i förening med den stora sjöfarten för engelsk och amerikansk räkning nu och framdeles har redan bundit detta land. Det skulle behövas ett vida starkare stöd än blott en tillfällig öfverenskommelse om ömsesidiga bona officia och framtida samarbete för att lösa det från Englands och jämväl Förenta Staternas grepp samt trygga dess framtida oberoende. För Norge, men visserligen ock för Danmark vore en ekonomisk sammanslutning mellan de tre skandinaviska staterna, uti hvilken äfven ett fritt Finland senare kunde ingå — förutsatt att det svenska elementet ej förtryckes — den säkraste garantien för obeskuren själfständighet, ekonomiskt som politiskt. Detta är den stora drifvande kraften, som borde kunna leda till ett bestående resultat och en fast sammanslutning. Men äfven andra omständigheter jämna nu vägen för en sådan.

En tullförening mellan Nordens folk vore nu lättare att genom-

föra än någonsin vare sig förr eller senare. De betydande omhvälfningar, som en tullförening ovillkorligen måste medföra för många näringsgrenar, äro småsaker i jämförelse med de våldsamma ingrepp i all handel och vandel, som vi nu få tåla, och skulle därför tagas med jämnmod. Äfven den, som det synes, största svårigheten — Köpenhamns tryck på Malmös och öfverhufvud de skånska städernas handel — skulle nu kännas mindre och säkerligen äfven jämförelsevis lätt kunna modereras. Aldrig har tidsläget, huru man ser tingen, varit så gynnsamt som nu för realiserande af den stora tanken om Nordens handelspolitiska enhet.

Äfven rent tekniskt sedt skulle en sådan nu lätt gå för sig. Man kunde för ögonblicket nöja sig med ett helt summariskt ordnande af tullsatserna t. ex. efter principen, att högsta i något land förekommande satsen blefve den allmänt gällande, men med öppen utsikt till reduktion, när kriget slutade. Likaså kunde tullinkomsterna lika fördelas efter folktalet, med förbehållen rätt att senare vidtaga nödiga jämkningar och ersättningar beträffande finanstullarna.

Men — och häruti ligger den stora svårigheten — det skulle äfven behövas ett *tullparlament*. En tullförening utan ett sådant är en omöjlighet. Den största bristen hos den svensk-norska mellanrikslagen var icke svårigheten att bestämma, hvad med inhemsk tillverkning, hvilken var tullfri, skulle förstås, utan att intet permanent organ fanns, som kunde öfverlägga och jämkna i fråga om uppkommande önsknningar och tvister. Ett tullparlament måste följa med en tullförening och det betyder bland annat, att respektive riksdagars makt öfver tullagstiftningen inskränkes eller upphäfves. Se där den stora stöttestenen. Den demokratiska utvecklingen uti alla tre länderna är ej gynnsam för någon sådan inskränkning och därför ej heller för en tullförening. Riksdagarne äro allt för afundsjuka om sin makt. Tyvärr torde man därför nödgas konstatera nu som 1888: folken eller rättare de herrskande politiska strömningarna äro ej benägna för en tullförening, ehuru nu inga ekonomiska omöjligheter finnas, ty den fordrar en inskränkning uti riksdagarnes makt öfver tullar och finanser.

De stora tankarne och framtidsvyerna lära väl därför icke heller nu rå på småstatspolitikens inskränkthet, trots de maningar, som dagshändelserna med öfverväldigande kraft ställa till oss. Men säkert är, att kommer ej nu en ekonomisk sammanslutning i Norden till stånd, — så kommer den aldrig.

Pehr Wilhelm Wargentin.

Till 200-årsdagen af hans födelse.

Af

Dr N. V. E. Nordenmark.

Sverige äger, som bekant, det äldsta befolkningsstatistiska materialet. Ända från midten af 1700-talet kan man beräkna dödlighetstabeller, och tack vare den vetenskapliga behandling, som detta värdefulla statistiska material erhöi, fastställdes redan för 150 år sedan den statistiska lagbundenheten på demografiens område; det var först långt senare, som i andra länder liknande undersökningar kunde utföras. De svenska demografiska undersökningarna på 1700-talet ha därför varit af banbrytande betydelse.

Liksom det i våra dagar är astronomerna i Sverige, som ägna den matematiska statistiken den vetenskapliga omvårdnad, som den eljes skulle sakna i vårt land, så var det äfven på 1700-talet astronomerna, som det tillkommer äran, att ha grundlagt vår vetenskapliga befolkningsstatistik.

Tvåhundra år ha nu förrunnit, sedan den man, som kanske mer än någon annan härvidlag varit banbrytande, såg dagens ljus. Det kan därför vara skäl att bringa i erinring hans gärning som befolkningsstatistiker.

Först då några lefnadsdata rörande denne märklige svenskfrån vår vetenskapliga och litterära stormaktstid.

Pehr Wilhelm Wargentin föddes den 22 september 1717 i Sunne socken i Jämtland, där fadern, som flytt öfver från Finland under den stora ofreden, var prost, en för sin tid lärd man, som till och med varit uppförd på förslag till physicsprofessuren i

Dorpat. År 1735 blev Wargentin student i Upsala, där han studerade under observator Hjorter, professorerna Strömer, Klingenskierna, men i synnerhet Celsius, hvilken väckte och stimulerade hans intresse för astronomien. Denne gav honom äfven att disputera öfver Jupiters månar (1741), ett intressant och då för tiden synnerligen aktuellt problem, med hvilket han sedermera var sysselsatt hela sin lifstid: De måntabeller, han för sin disputation utförde, infördes i Upsala Vetenskapssocietets acta och gjorde honom i ett slag känd i den vetenskapliga världen. Han kallades nu till ledamot af den nyligen bildade Svenska Vetenskapsakademien och snart äfven till medlem af Franska Vetenskapsakademien, Royal Society, vetenskapssocieteterna i Göttingen, Köbenhavn och Massachuset. Han förbättrade vidare sina måntabeller och sysselsatte sig samtidigt med teorien för Jupiters rörelse. De successiva förbättringarna af måntabellerna infördes i Lalandes »Tables astronomiques» i dennes »Astronomie» och i Bodes »Sammlung astronomischer Tafeln», och vissa omarbetningar af dem i »Nautical Almanach», »Connoissance des mouvemens célestes» och i »Astronomisches Jahrbuch». År 1749 kallades han till Vetenskapsakademiens sekreterare efter Pehr Elvius.

Akademiens handlingar riktade hän nu med ett 60-tal avhandlingar; de flesta af astronomiskt och geofysiskt innehåll. Jag förbigår dessa och skall i detta sammanhang endast stanna vid hans befolkningsstatistiska arbeten.

Som banbrytare för den svenska befolkningsstatistiken måste man anse Wargentins företrädare i Vetenskapsakademien Pehr Elvius vara. Han offentliggjorde år 1744 den första befolkningsstatistiska undersökningen på svenska språket: »Förteckning uppå Barnens årliga antal, som äro födde uti U. . . . Stad under de sist förflutne 50 åren jemte anledning till anmärkning deröfver». Och två år senare författade han ett betänkande om »Menighetens talrikhet i Sverige». Den senare af dessa märkliga afhandlingar torde mäktigt hafva bidragit till Riksdagens beslut år 1748 att inrätta det s. k. Tabellverket, sedermera Tabellkommissionen, för utförande af en fortlöpande befolkningsstatistik.

Vid Tabellverkets upprättande 1749, samma år som Elvius dog, blef Wargentin medlem af detsamma såsom Vetenskapsaka-

demiens representant. Saken fångade snart hans intresse, och han började så småningom i Akademiens handlingar publicera den ena befolkningsstatistiska afhandlingen efter den andra i afsikt till en början att väcka intresse för Tabellverkets uppgifter.

Under den gemensamma titeln »Anmärkningar om nyttan af årliga Förteckningar på födda och döda i ett Land» offentliggjorde han under åren 1754 och 1755 sex afhandlingar, hvarvid han använde sig af Tabellverkets statistiska material för år 1749.

I den första uppsatsen hänvisar han till arbeten på hithörande områden af Graunt, Petty, Halley, Kerseboom, Süssmilch, Deparcieux och försöker i likhet med Elvius bestämma förhållandet mellan antalet födelser och invånare i ett land. I den andra uppsatsen upptager han till behandling spörsmålet om befolkningens fördelning efter kön och om fruktsamheten. Han konstaterar att medelantalet barn per hjonelag är fyra och att det födes fler gossar än flickor. I den tredje afhandlingen behandlar han frågan om folktillväxten och om förhållandet mellan antalet födelser och antalet dödsfall. I den fjärde diskuterar Wargentín: »uti hvad ålder människorna mäst och minst dö, huru länge man med någorlunda sannolikhet kan förmoda, att en frisk människa af gifven ålder kan ännu lefva, huru många människor ungefärligen finnas i hela samhället af en viss ålder, eller inom vissa år». Han konstaterar »att $\frac{1}{4}$ af de födda afgå i första året, den andra fjärdedelen afsmälter ifrån det första till det 24 åldersåret; den tredje uthärdar de följande 36 åren intill det 60:de». I den femte afhandlingen behandlar han frågan om antalet lefvande i de olika årsklasserna och i den sjätte söker han åstadkomma en statistik öfver dödsorsakerna. Vi se sålunda, att Wargentín sysselsätter sig med de flesta moderna demografiska problemen. Enligt hans egen åsikt voro resultaten naturligtvis synnerligen osäkra, byggda, som de voro, på tabeller för endast ett för år; därjämte led primärmaterial af stora brister och ofullständigheter.

Då han år 1766 publicerade sin nästa demografiska afhandling: »Mortaliteten i Sverige i anledning af Tabellverket», hade han ett betydligt större och säkrare material till sitt förfogande, nämligen tabellerna för åren 1755—1763, med ledning hvaraf han

utarbetade en »Dödlighetens Ordning i hela Riket», och en dylik för Stockholm, enligt medeltal för hvar och ett af triennierna 1755—1757, 1758—1760, 1761—1763.

Han yttrar i inledningen angående sitt statistiska material följande: »Något så ordentligt Tabell-Verk, som vårt Svenska, är ej ännu uti något annat helt Rike inrättadt; åtminstone ej så fullständigt, hvad de årligen dödas och de än lefvandes antal, kön och ålder angår. Därför vänta Utländingarne af oss den vissaste under rättelse uti detta mål, och någre hafva träget påmint mig om fortsättning af denna undersökning; hälst emedan jag förra gången ej vågade utgifva för aldeles påliteligt, hvad jag då anförde af Svenska Förteckningar».

Vid sin konstruktion af »dödlighetens ordning» förfar han på följande sätt. Först beräknade han medeltalet dödsfall inom hvarje triennium samt därpå en nästa kolumn, i hvilken han angifver antalet lefvande i samma åldersklasser under respektive trienniers sista år. Genom att dividera talen i den senare kolumnen med talen i den förra, finner Wargentín, »af huru många lefvande en dödt om året» inom hvarje åldersklass, särskildt för män och för kvinnor. På samma sätt beräknade han dylika döds-tal på grund af medeltal för alla åren.

I sin afhandling af år 1767: »Uti hvilka Månader flere Mäniskor årligen födas och dö i Sverige», behandlar han nativitets och mortalitetens variation under årets månader, hvarjämte han undersöker samma variation i fråga om äktenskapsfrekvensen. Jag tillåter mig här anföra hans tabeller i detta afseende och en del af vid dem fogade reflektioner.

Födde (under 13 år)	Verkeligt antal af Barn	Reduceradt antal ¹	Aflade
Januarii Månad	100,357	100,357	Aprilis Månad
Februarii »	90,810	102,799	Majii »
Martii »	105,128	105,128	Junii »
Aprilis »	94,886	98,049	Julii »
Maji »	84,970	84,970	Aug. »
Junii »	79,658	82,313	Sept. »
Julii »	83,308	83,308	Octob. »
Augusti »	89,885	89,885	Nov. »
Septemb. »	106,003	109,536	Dec. »
Octob. »	98,304	98,304	Januar. »
Novemb. »	91,945	95,010	Febr. »
Decemb. »	98,974	98,974	Martii »

Om orsakerna till variationen yttrar han bland annat: »Mer och mindre träget och tungt arbete på olika års-tider tycktes jämväl böra minska och öka kroppens och sinnens munterhet; och är troligt, at Decembris månads hvila och långa nätter, äga någon del i Septembris synnerliga välsignelse på lifs-frukt; men ej eller den förklaring gör tillfyllest; ty om Våren och Sommaren är Landtmannens brådaste och tyngsta ande-tid, hvaremot han om Hösten börjar få någon lisa. Det oaktadt, aflas flera Barn om Våren, än om Hösten. Jag har därför för min del stannat i den tanken, at Våren och första delen af Sommaren, som uplifvar hela Naturen, jämväl mer, upmuntrar Människan til kärlighet, än någon annan årstid, besynnerligen mer än hösten, då alt mot vintern mistar sin lifaktighet. Det enda undantag ifrån denna ordning, är December månads afvelsamhet, hvilken torde böra tilskrifvas flera sammanstötande orsaker.»

¹ Alla månader reducerade till 31 dagar.

Huru många Människor dödt i hvar Månad på 12-årstid.

Döde	Verkelige antalet af Döde	Reducerad antal
Januarii Månad	66,646	66,646
Februarii »	62,994	71,663
Martii »	74,005	74,005
April »	78,293	80,902
Majii »	78,642	78,642
Junii »	60,290	68,417
Julii »	61,839	61,839
Augusti »	58,877	58,877
September »	54,537	56,355
October »	54,886	54,886
November »	55,251	57,093
December »	59,650	59,650

Till denna tabell fogar Wargentin bland annat följande:

»Således hafva flere dödt i April, än i någon annan Månad; därefter i Majus, Mart., Febr. och Junius; mindre i Nov., Sept. och October. De Dödas antal i October, är allenast två tredjedelar af det i April, då Månaderne reduceras til lika många dagar. I gemen hafva under de 6 första Månaderne af året en femtedel flere aflidit, än under de 6 senare. Månatliga antalet af Lik växer beständigt, ifrån Vintrens början i Decemb. til dess slut i April, men aftager sedan småningom igen, til sena hösten.

Vintrens köld tyckes i och för sig ej vara egentliga orsaken til det förra, ej eller Sommarens värme till det senare; ty i en jämn köld, och en jämn medelmåttig värme, må vi lika väl, då vi äre klädde därefter. Tabellen intygar ock, att nästan lika många dödt i Januarius, som är den kallaste, och i Junius, en ibland de varmaste af våra Månader. Hastig och stark omväxling af köld och värma tyckes vara den, som mäst angriper vår helse. Den naturliga omväxlingen sker Vår och Höst, och går ganska hastigt för sig hos oss. Ofta hafve vi skarp vinter tils mot slutet i Martius, och redan i April somliga dagar nästan sommarvarmt. Åter kommer köld, och därefter några varma dagar, som flera resor omskifta till slutet af Majus. Osunda dunster, som uppfylla luften om våren, då snön smälter och kälén går ur jorden, bidrager ock mycket til flera sjukdomar och större dödlighet den årstiden, hvarvid redan under Vinter-Månaderne grunden blifvit lagd, genom

många dageliga omväxlingar af köld ute i fria luften, och af för stark, osund qvafd värma inne i våra hus. Om Sommaren och Hösten, så länge det ej eldas i våra Rumm, njute vi en jämnare värma både ute och inne, och må därföre bättre. Dock lemna jag dessa tankar til Herrar Läkares ompröfvande, hvilke ock kunna göra bästa nyttan af dessa Observationer.»

**Uti hvilka Månader de flesta Brude-Par blifvit vigde,
i anledning af 6 års Tabeller.**

Månad	Vigde Par
Januarii Månad	8,790
Februarii »	5,274
Martii »	7,027
April »	7,362
Majii »	8,467
Junii »	9,631
Julii »	4,412
Augusti »	3,382
September »	10,393
October »	23,702
November »	17,632
December »	19,093

»Orsaken til så få Giftermål i Jul. och Aug. och til så många i de 4 sista Månaderne, är ingen annan, än at Allmogen, som håller Bröllop nästan för hufvudsakelig nödvändighet til Brudvigsel, om Sommaren hvarken har så god tid, til Bröllopsanstalter, eller så ymning. tilgång til förplågning åt Gästerne, som om Hösten och Vintren. Många Giftermål blifva därigenom flere Månader uppskutne; kan ock hända, at många blifva aldeles til intet, blott för brist på Bröllops-kostnad. Detta är ej det enda skäl, hvarföre de kostsamma och skadeliga Brölloppen borde afskaffas eller deras kostnad åtminstone än mer inskränkas.»

Wargentins nästa befolkningsstatistiska afhandling af år 1769 rörde sig om frågan: »Om Stockholms Stads tilväxt i Folkrikhet ifrån år 1721, til och med 1766». Äfven emigrationsfrågan uppogs af honom till undersökning i en uppsats af år 1780 med titel: »Undersökning om Folk-utflyttningen, så väl utur hela Riket, som utur hvart Höfdingedöme särskildt, i anledning af Tabell-verket för åren 1750, til och med 1773». Han uppvisar här att den dåtida emigrationen hade betydligt blygsammare dimensioner, än hvad

man i allmänhet hade antagit, omkring 900 personer per år, och knappast större än imigrationen.

Wargentins sista demografiska afhandling utkom 1782, ett år före hans död: »Folkmängden uti hela Riket och uti hvart Höfdingedöme, tillika med Hushållens antal i Städerna och på Landet, sådant som de af Tabell-verket befunnits, åren 1751 och 1772, med korta anmärkningar». Han beräknar här bland annat, i hvilken proportion folkmängden tillväxer.

Vi se sålunda, att Wargentin utöfvat ett såväl kvantitativt som kvalitativt storartadt befolkningsstatistiskt författarskap, och vi böra härvidlag ihågkomma att dessa hans undersökningar voro ett offervilligt, oaflönad arbete i den svenska vetenskapliga odlingens tjänst vid sidan af hans egentliga verksamhet som astronom och sekreterare i Vetenskapsakademien.

Wargentins arbeten blefvo snart kända i hela den lärda världen. Genom professor A. G. Kästners i Göttingen öfversättning af Vetenskapsakademiens handlingar till tyska blefvo särskildt hans statistiska afhandlingar bekanta. På den vägen fick sålunda Süsmilch kännedom om dem, hvilken i senare upplagor af »Die göttliche Ordnung» flitigt citerar den »skicklige Herr Wargentin». Men han missuppfattar honom och hans åsikter om metoden med s. k. »stationär befolkning». Denna ödesdigra missuppfattning om Wargentin som anhängare af denna ofullkomliga metod har fortplantats genom tiderna och som en legend utbredt sig öfver nästan hela den statistiska literaturen. Synnerligen omildt uttalar sig sålunda med anledning häraf Knapp i sin »Theorie der Bevölkerungswechsel» (Braunschweig 1874) öfver Wargentin som befolkningsstatistiker. Det är uppenbart, att Knapp ej läst annat än Wargentins första uppsatser från 1754 och 1755. I dessa afhandlingar har Wargentin begått det felet, att han betecknat metoden att beräkna ett lands folkmängd blott ur dödslistorna som Halley's, hvilket det ej är. Wargentin har ej här sökt upprätta en dödlighetstabell. Han söker endast finna, huru 1000 dödsfall fördela sig på de olika åldersklasserna. Ur denna tabell beräknar han vidare genom

successiv addition en annan, som angifver antalet lefvande i olika åldersklasser. Han har här sålunda gått ut från en »stationär» befolkning, men det är då att märka, att de svenska folkräkningslistorna från 1749 ej stodo honom till buds, och han måste därför hjälpa sig fram genom en approximation för att skaffa sig åtminstone en föreställning om folkmängdens storlek. Han framhåller äfven (sid. 161 i Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar 1755), att metoden ej kunde gifva ett riktigt resultat. »Men när antingen flera födas, än dö, eller tvärt om; det är, när menigheten antingen är uti ständigt till- eller aftagande, kan Halleyska Methoden ej fullkomligen instämma med sanningen; ty uti förra händelsen måste vara mindre, och i den senare större antal af människor än nyssnämnda räknings-sätt medgifver».

Wargentin var en alltför skicklig astronom och matematiker för att ej förstå detta.

I sin självbiografi skrifver Wargentin¹: »mina afhandlingar om nyttan af årliga förteckningar på födda och döda hade kunnat blifva långt bättre, om jag strax i början haft tillgång till våra tabeller, men de höllos så hemliga, att jag ej en gång fick titta på dem. Sedan jag nu fått nyttja dem, så mycket jag vill, och genom flere års öfning och eftertanke lärt mera, vore jag hugad att företaga ett nytt arbete öfver detta stora ämne, som förmodeligen skulle blifva bättre». På den tiden var folkmängdsiffran en stats-hemlighet!

Och i sin år 1766 publicerade afhandling öfver mortaliteten i Sverige, en afhandling, som tydligen Knapp och hans eftersägare i in- och utlandet ej läst, begagnar han sig ej längre af approximationen med den »stationära befolkningen», då här ett rikare och säkrare material stod till hans förfogande, och hemligstämpeln nu hade borttagits från folkmängdslistorna. Han använder här icke blott dödslistorna, utan äfven folkmängdslistorna för beräkning af mortalitetssiffrorna. Jag tillåter mig, att här anföra en af dessa hans dödlighetstabeller, den för åren 1755—1757, den första i sitt slag:

¹ Tydligen nedskrifvit, innan hans afhandling år 1766 om Mortaliteten sett dagen.

**Dödlighetens Ordning i hela Riket enligt 1755, 1756 och
1757 års Tabeller.**

De årligen Dödas och de än Lefvandes ålder	Årligen Döde, genom Medium af de tre årens Tabeller		De Lefvande enligt 1757 års Räkning		Af huru många Lefvande, en dött om året	
	mank.	qvink.	mank.	qvink.	mankön	qvinkön
Foster	1,301	950	46,096	43,949	1 af 35.48	1 af 46.28
Lefvande barn . .	10,542	9,348	44,795	42,999	1 af 4.25	1 af 4.60
under 1 års ålder	10,542	9,348	33,731	33,459	1 af 3.20	1 af 3.58
imellan 1 och 3 år	3,884	4,027	63,954	64,883	1: 16.46	1: 16.11
» 3 » 5 »	1,922	1,800	64,380	65,045	1: 33.50	1: 36.14
» 5 » 10 »	1,639	1,566	123,984	125,175	1: 75.64	1: 79.93
» 10 » 15 »	739	716	114,605	114,203	1: 155.11	1: 159.50
» 15 » 20 »	635	607	95,254	100,087	1: 150.00	1: 164.88
» 20 » 25 »	826	716	91,460	104,873	1: 110.72	1: 146.47
» 25 » 30 »	845	836	86,947	99,781	1: 102.89	1: 119.35
» 30 » 35 »	909	1,014	82,716	90,880	1: 91.00	1: 89.92
» 35 » 40 »	819	757	68,516	75,562	1: 83.65	1: 99.82
» 40 » 45 »	1,012	967	58,990	65,448	1: 58.29	1: 67.68
» 45 » 50 »	899	774	50,658	58,162	1: 56.35	1: 75.15
» 50 » 55 »	1,090	941	43,500	51,973	1: 39.91	1: 55.23
» 55 » 60 »	1,102	1,100	39,091	48,599	1: 35.47	1: 44.18
» 60 » 65 »	1,214	1,481	29,557	39,580	1: 24.95	1: 26.72
» 65 » 70 »	1,222	1,693	22,293	33,559	1: 18.24	1: 19.82
» 70 » 75 »	1,390	2,009	16,390	24,913	1: 11.80	1: 12.40
» 75 » 80 »	1,056	1,593	9,236	14,679	1: 8.74	1: 9.22
» 80 » 85 »	733	1,214	4,060	6,786	1: 5.54	1: 5.54
» 85 » 90 »	412	673	1,690	2,932	1: 4.10	1: 4.36
öfver 90 års ålder	240	407	583	1,026	1: 2.43	1: 2.52
Summor	33,130	34,269	1,101,593	1,221,600	1: 33.25	1: 35.65

Äfven här tar han afstånd från den s. k. Halleyska metoden. Sålunda heter det sid. 16, i denna afhandling efter att till en början ha förliknat folkhopens fördelning i årsklasser vid en pyramid. »Om alla år lika många föddes, lika många dödde uti hvarje ålder, lika många utflyttade m. m., skulle ålders-Classerne alltid minskas uti en viss Seriers, med årens tiltagande. Men då somliga år 10,000 flere födas och 15 till 20,000 färre dö, eller tvärtom, än de föregående och följande åren, då sjukdomar nu mer än vanligt angripa Barnen, nu åter mer gammalt folk; då vissa tider krig infalla, och större utflyttningar ske, hvarigenom mycket medelålders folk, häst af Mankönet medtages, utan märkelig kännning för de yngre och äldre ålders-Classerne; så måste Pyramiden få oordentliga svank och böjningar.»

Som förut nämnts tar han här medeltalet af dödsfallen för ett triennium och sätter detta i förhållande till antalet lefvande i trienniets sista år.

Anledningen härtill angifver han vara följande:

»Stånds-Tabellen, som innehåller Förteckningar på alla lefvande fördelte efter kön, åldrar och stånd, med mera, uprättas allenast hvart tredje år. Altså har den sista, på de nyssnämnda 9 åren, allenast tre gånger inkommit, nämligen 1757, 1760 och 1763. Och som genaste vägen at finna Dödlighetens ordning, är, att jämföra dödas och lefvandes antal på et och samma år, så har jag ej kunnat anställa mer än tre sådana jämförelser. Dock at jämväl hämta någon nytta uti förevarande afsigt, af första och andra Tabellen för de öfriga sex åren, har jag af de dödas antal i hvarje ålder, för åren 1755, 1756 och 1757, utsökt et medeltal, eller tagit en tredjedel af de tre årens summor, och jämfört det med de år 1757 lefvandes antal i samma åldrar. På samma sätt har jag förfarit med de tre mellersta och de tre sista åren. Därigenom vinnes större visshet och jämnare utslag, än om man tager de dödas antal allenast efter 1 år, då det kan hafva varit mycket större eller mindre, än vanligt.» (I. c. sid. 3 o. f.)

Mot detta hans förfarande kan den anmärkningen göras, att han får för små dödlighetskoefficienter. Emellertid är det uppenbart, att hans metod härvidlag är mycket lämplig, emedan, såsom han påvisar, folkmängdslistorna lämna för små tal. »I anseende härtill, tror jag ock, att Mortaliteten här i Riket ej torde i själfva verket vara aldeles så stor, som den synes» (I. c. sid. 13). Sålunda skulle ändå dödlighetskoefficienterna blifva något för stora.

Någon dekrementtabell uträknar han emellertid ej, men publicerar några år senare en dylik i 4:de upplagan af R. Price »Observations on reversionary payments» (London 1783), samma år han dör.

Att Wargentins hade öppet öga för dödlighetsundersökningarnas praktiska betydelse redan nu, särskildt för lifränterörelse och lifförsäkring, framgår bland annat af »anmärkningar», som han fogar till »Dödlighetens ordning» af 1766 (I. c. sid. 17).

»I:o Märkes en stor och undransvärd beständighet uti dödlighetens ordning. Fastän långt flere af hela hopen aflidit det ena

året än det andra, har dock alltid hvar ålders Class lidit i nästan samma proportion, i det hvart fjerde eller femte af späda Barn årligen dödt, ibland 150 eller 160 af ungdom, och så vidare. Alla år har varit nästan lika skillnad imellan könen, samt imellan hela Riket i gemen och Stöckholm särskildt. Därföre, ehuru hvar enskild människas lifstid är ganska oviss, kan dock med mycken sannolikhet uträknas, huru många, vid pass, af ett gifvet stort antal människor, årligen böra dö, huru hvar ålders Class småningom skall minskas, samt huru många år ungefärligen kan draga ut, innan hela Classen genom döden utsläcknar. Följakteligen gifvas säkra grunder, hvarpå Lifstids-räntor, Tontiner, Pensions-Änke- och Pupil-Cassor, med flere dylåka nyttiga inrättningar kunna byggas.»

Wargentín var 1700-talets främste svenske astronom. Vid sidan häråf blef hån äfven den svenska befolkningsstatistikens grundläggare, och arftagande generationer stå i stor tacksamhets-skuld för det samvetsgranna och fullödiga arbete, hån på området utfört.

Uppenbart är, att Wargentín vederfarits en grof orättvisa både i in- och utlandet vid bedömande af hans statistiska arbeten, och det bör därför vara oss svenskar kårt att bringa den missuppfattning, som varit gängse om Wargentíns mäktiga gärning på befolkningsstatistikens område, ur världen.

Nationalism och Internationalism.

Af

professor Gerhard Seeliger.¹

Från upplysningstidehvarvet stammar den stora strömning, som för folken fordrade frihet och sjäfstyrelse och för den enskilde armbågsrum och allmänmänskliga rättigheter. Denna väldiga rörelse fick i franska revolutionen sitt brutala utbrott.

Men samtidigt erhöll äfven statstanken ett nationellt innehåll, som den förut vanligen ej ägt. Under trycket af de Napoleonska världsregementet bröt den nationella tanken med oemotståndlig kraft fram hos de däraf berörda folken genom alla samhällslager. Därigenom blef nationalitetssträfvandet den allt beherrskande makten uti folkens politiska lif under 19:de seklet.

Upplysningstidens kosmopolitism och den följande tidens nationalism blefvo sålunda de två stora bärande, men tillika inbördes kämpande krafterna hos de europeiska folken intill den kris, hvarunder vi nu lefva och som i stort sedt kan betraktas som en slutuppgörelse mellan dessa båda makter. En sådan uppgörelse var dock långt förut påfordrad af Tysklands främste män. Ty det var grundtanken hos dem, som hjälpte till att andligen och politiskt återupprätta Tyskland och Preussen efter nederlagen mot Napoleon. Fichte, Freiherr von Stein och andra uppställde då som framtidsidealet: universell allmänmänsklighet parat med personlighetsutveckling för den enskilde och för folken. Endast genom

---

¹ Uti efterföljande lilla uppsats har förf., Professor vid Leipzigs universitet och en af Tysklands främste nu lefvande historiker, velat ge en historisk förklaring till de motsatta åskådningar, som äfven under kriget stå emot hvarandra i hans land liksom i grunden väl öfverallt

Red.

det nationella som medium skall det sannt universella uppnås och förverkligas. Sådan var tanken.

Men förverkligandet af det första ledet i detta människoideal, den nationella staten och särskildt den själfständiga och enhetliga tyska nationalstaten, kräde andra tankar och stämningar. Nationalitetsideen måste först, fri från allt kosmopolitiskt biverk, hänsynslöst gå sin väg fram. Och så skedde äfven under det 19:de århundradets senare del.

Viljan till nationell enhet måste hos det tyska folket framkalla en stark nationalkänsla, förbunden med åsidosättande af, ja förakt för det 18:de århundradets kosmopolitiska humanitetsideer. Men samtidigt framträdde, under inflytande af dessa ideer och statens allt mer omfattande inrepolitiska och ekonomiska verksamhet, sociala reformideer och sträfvanden, som ej bekymrade sig om nationella olikheter och skrankor. En nationalitetsideen rakt motsatt, antinationell och kosmopolitisk rörelse bredde ut sig bland arbetarmassorna under föreställningen om proletarietets solidaritet i alla länder. Så stodo emot hvarandra under senaste årtionden exklusiv nationalism och radikal internationalism. Denna motsats måste komma. Den nationella statstanken och den universella gemenskapen inom det ekonomiska lifvet och på det sociala området förde den motsatsen med sig.

Omsider måste dock en jämvikt sökas mellan det begränsadt nationella sinnelaget och det universella klassmedvetandet. Tecken till en stundande harmoni mellan båda kunna skönjas. Den nationella statstanken i sin öfverdrift har lefvat ut. Och likaså har socialismen mångenstädes afstått från sin oinskränkta internationalitet samt försonat sig med de nationala sträfvandena och inrättningarna. På så sätt skola de båda motsatta riktningarna finna och förstå hvarandra. Och därmed skola människornas sinnen vända åter till den åskådning som Fichte, Humboldt och Stein bekände — det nationella behöfver för sin fulländning det allmänmänskliga, i det att det känner sig som en del däraf, liksom å andra sidan det allmänmänskliga får sitt förverkligande blott uti den enskilda människan liksom i det enskilda folket och den enskilda staten.

1809—10 års grundlagsstiftning i ny belysning.

Af

Fil. lic. Erik Fahlbeck.

AXEL BRUSEWITZ: *Studier öfver 1809 års författningskris. Den idépolitiska motsättningen.* Uppsala 1917. 113 s. Ingår i Skrifter, utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, 18: 5.

Det är två epoker i svenskt statslif, som i särskild grad fångslat den senaste tidens historiskt statsrättsliga forskning hos oss, nämligen frihetstiden och 1809—10 års författningsverk. Om båda epokerna utbildades, fastän från alldeles motsatta ståndpunkter, mycket tidigt en fast tradition; och det är denna delvis ensidigt färgade opinionsbildning, man nu börjat underkasta en kritisk granskning. Så har eftervärldens starka förkastelsedom öfver frihetstidens författning och politiska sträfvanden öfverhuvud i viss mån visat sig öfverdrifven inför en senare tids lidelsefriare forskning, ja tidehvarfvet har funnit en hänförd apologet i docent Fredrik Lagerroth, *Frihetstidens författning*, 1915.

Sammalunda har docenten Axel Brusewitz genom sin på ett synnerligen rikt och omsorgsfullt användt källmaterial byggda gradualafhandling *Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag* (1913) lämnat en redogörelse för det konstituerande ständermötets senare skede, som måste åstadkomma en fördjupning och i viss mån revidering af den häfdvunna åsikten om detta författningsverk i dess helhet. Källmaterialet till här föreliggande bok är, som förf. själf påpekar, i allt väsentligt detsamma som för gradualavhandlingen. Förf:s afsikt har sålunda varit, att på denna grund med användande av en historiskt kritisk metod granska statsvetenskapens traditionella uppfattning af vår Regeringsforms tillblifvelse

och »upptaga till förnyad ompröfning frågan om författningskrisens verkliga innebörd och förlopp».

Den traditionella uppfattningen af författningsverket 1809 kan i några ord uttryckas så: 1809 års grundlagsstiftare ville, varnade af forna tiders skadliga öfverdrifter af folkvälde och envälde, skapa en författning på rent nationell grundval, där det bärande i de sista sekelns statsskick skulle upptagas och bringas till samverkan. Regeringsformen är i sällsynt hög grad en produkt af vår historia. Främmande statsdoktriner hava väl varit upphofsmännen bekanta men i intet fall fått ombilda det inhemska dyrt vunna stoffet.

B. medgifver från början, att denna åskådning innehåller en bestående kärna af sanning. För att komma åt det missvisande däri måste man först söka dettas upphof, och man möter då ingen mindre än Hans Järta själf. Under striderna på 1820- och 30-talet mellan konservativa och liberaler skapade Järta som den historiska skolans hanérförare denna tradition om Regeringsformens genesis och väsen, som man med skäl kunde kalla den klassiska. Järtas uttalande från denna tid, hvaribland särskildt märkes hans berättelse från 1832 om R. F:s tillkomst, måste emellertid betraktas som en den konservative partihöfdingens försvar för verket af 1809 mot oppositionen. Vi sakna direkta uttalanden af Järta från 1809. Man är sålunda för en rätt uppfattning af »1809 års idéer» och Järtas ställning till dessa hänvisad till samtida uttalanden af politici, som stodo Järta nära, och hvilkas åsikter han bevisligen då för tiden delade.

En dylik ingående undersökning ställer nu enligt B. författningsverket i en ny belysning och visar, att man ej varit berättigad att utan vidare godtaga Järtas af den historiska skolans åskådning färgade framställning af händelseförloppet tjugo år tidigare.

När riksdagens konstitutionsutskott den 14 maj 1809 sammanträdde till sitt riksviktiga värf, hade i stort sedt två ledande tankeströmmingar framträdt angående den blifvande författningens gestaltning. Regeringspartiets, de konservatives, anbud utgjordes af det Håkansonska förslaget till R. F., medan framstegsmännens önskemål och fordringar kommo till uttryck främst i A. G. Silfver-

stolpes broschyr af 4 maj »Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen?» samt i tvenne af docenten B. upptäckta eller identifierade källskrifter, A. G. Mörners »Reflexioner» och L. A. Mannerheims konstitutionsutkast, bägge från april månad 1809.

Det gemensamma draget för de bägge riktningarnas program utgöres af strävan att finna en stundens kraf motsvarande acceptabel kompromiss. Det Håkansonska förslaget, aflämnadt d. 15 april 1809, företer sålunda trots upphofsmannens omiskänneliga sympatier för en möjligast stark konungamakt en gifven förbättring i konstitutionell riktning af 1772 års R. F., en förbättring, som B. delvis tillskrifver lagman Poppius' till regeringen öfverlämnade bekanta promemoria. Regeringens motståndare eller det konstitutionella partiet, som man efter riksdagens öppnande den 1 maj kan kalla dem, inrymde åtminstone i början två meningsriktningar. I Mannerheims programutkast, som säkert omfattades af åtskilliga äldre riddarhuspolitiker, genljuder parollerna från adelsoppositionen mot Gustaf III — nedbrytande af den starka konungamakten och återgång, hos Mannerheim dock modifierad, till frihetstiden med ett af ständerna valdt råd, som genom omröstning afgör alla riksvårdande ärenden. Mörners »Reflexioner» röja ett påfallande hänsynstagande till det historiskt möjliga, men gifva dock en tydlig försmak af det radikalteoretiska memorialet af d. 24 mars 1810, medan Silfverstolpes broschyr kan betraktas som samlingsprogrammet för den andra liberala meningsriktningen, den unga oppositionen, »jakobinerna», från 1800 års riksdag med ideal och utgångspunkter helt olika Mannerheims frihetstida och närmast inspirerade af franska revolutionens idévärld. Det var denna senare åskådnings anhängare, som nu tog ledningen af författningsarbetet i konstitutionsutskottet.

I stora hufvuddrag lämna Poppius', Mörners och Silfverstolpes uttalanden en god inblick i den liberala utskottsmajoritetens allmänna politiska syn på situationen. Man ville ett fritt statsskick, byggdt på Montesquieu's maktfördelningsprincip men lämpadt efter vår historiska utveckling. Härvid måste i främsta rummet hänsyn tagas till en »allmän opinion», utan hvilkens stöd ingen författning kan muras upp. Med smärta konstatera Mörner och Silfverstolpe, att »allmänna opinionens» bristande mognad i Sverige stode i vägen för radikalare författningsprojekt, som de dock hoppas förr eller senare få se realiserade. Man hade, som förf. säger, ett handlingsprogram och ett framtidsprogram. Handlingsprogrammets frukt blef Regeringsformen, som Silfverstolpe själf förklarar vara i väsentliga delar uppgjord efter planen i hans broschyr. Förf. jämför R. F:s berömda memorial med Silfverstolpes skrift och finner, att tankegången ställvis är slående lik, ett ytterligare inre stöd för att memorialets författare helt omfattade den liberala åskådningen.

Regeringsformen var ett verk i kompromissens tecken. Tidens hårda tryck bragte parti- och meningsskiljaktigheterna till tystnad, alla ytterlighetstendenser fingo för stunden skrinläggas. Denna enighet varade emellertid ej länge. Den gamla regimen anhängare samlades snart åter. Gustavianerna, upptagande inom sig tidens konservatism, önskade bibehålla tronföljden inom den afsatta konungaätten och syftade mer eller mindre öppet till den nya författningens raserande. Deras eget grundlagsförslag, af förf. upptäckt och tryckt i Hist. tidskrift 1911, karakteriseras af en af ledarne, Jakob De la Gardie, som »i det närmaste lik 1772 års, men utan rådkammare och med några tillägg af 1789 års säkerhetsact». Gentemot denna hotande, man kan godt säga, sterila reaktion, som tack vare sin höge beskyddares konungens vankelmod dock löpte ut i sanden, slog den nya ordningens anhängare vakt kring författningen. Rollerna byttes om; den forna oppositionen blef nu ett konstitutionellt parti med vård om sitt eget verk, Regeringsformen af d. 6 juni. Samtidigt undergick partiets politiska åskådning en förändring i radikal riktning.

Med R. F. var en fast grund lagd för statsregementet, stundens faror voro lyckligt öfverståndna, och en lugnare tid inbjöd till reformer, dem man ej vågat förörda vid riksdagens början. Konstitutionsutskottets af A. G. Mörner uppsatta betänkande i representationsfrågan den 24 mars 1810, enligt grundlagen hvilande till nästa riksdag, är det främsta resultatet af den liberala meningsgruppens ändrade eller rättare innersta, förut tillbakahållna politiska idéer. Med sin naturrättsligt teoretiska grundåskådning, sitt efter Mörners lärofader Sieyès' principer uppbyggda tvåkammerssystem, sin grundlagsvaktande högsta domstol och sitt slopande af konungens absoluta veto utom i grundlagsfrågor framstår detta betänkande som ett förverkligande af grundlagsfädernas öfvan berörda »framtidsprogram». »Ett renodlat idéprogram» kallar förf. det. Vid R. F:s utarbetande voro de taktiska synpunkterna, dikterade af landets svåra läge, bestämmande, här åter dominera de ideologiska. I en på grundvalen af de allmänt mänskliga rättigheterna byggd representation väntade man sig en bättre motvikt mot den exekutiva makten, än hvad fyrstånds författningen kunde erbjuda.

Förslaget om konungens suspensiva veto — förordadt af Mörner och Silfverstolpe redan i deras förut omnämnda utlåtanden — samt om inrättande af en det konstitutionella lifvet öfvervakande öfverste väktare, finner dock äfven Brusewitz utgöra »onekligen något öfverraskande konsekvenser». Hela representationsbetänkandet af den 24 mars betraktas emellertid af den äldre statsvetenskapliga åskådningen som ett hardt när oförklarligt fenomen, en »värdelös kuriositet», som hjärt kontrasterar mot memorialet till R. F. af den 2 juni året tidigare. Förf. söker nu visa det inre sambandet mellan dessa skenbart oförenliga aktstycken. Af

konstitutionsutskottets ledamöter i maj 1809 hade under riksdagens lopp sju afgått. Endast om en af dessa, Skjöldebrand, vet man med säkerhet, att han var motståndare till ståndsinnrättningens upphäfvande. De öfriga fyra representanterna för adeln voro att betrakta som anhängare af en genomgripande reform. Hvad Järta beträffar, vitsordar den enda uppgift, som finnes, nämligen ett uttalande af Mörner, K. U:s spiritus rector, att han gillat representationsbetänkandet. Man har således rätt att betrakta betänkandet af den 24 mars 1810 såsom utgången från i stort sedt samma K. U., som skapade R. F.

Till grund för båda dessa märkliga dokument, uttrycken för 1809 års idéer, ligger samma, främst af Montesquieu befruktade, naturrättsliga åskådning. I memorialet af den 2 juni speglar sig en af tidsomständigheterna förestafvad »försiktig konservatism» för att använda förf:s uttryck, medan representationsbetänkandets »hänsynslösa radikalism» återger grundlagsstiftarnes verkliga, förut med saknad beskurna ideal. Hans Järtas utläggning af 1809 års händelser är ett uttryck för, hur han haltannat decennium senare i ljuset af historiska skolans idéer såg på författningsverket. En bestämd gräns måste emellertid dragas mellan historiska skolans och 1809 års idéer. Järta 1809 var ej densamme som på 1820- och 30-talet. Vidare går det ej längre an att i Järta se R. F:s »författare» eller dylikt; att hans inflytande, särskildt hvad beträffar den formella redigeringen, varit stort, är otvifvelaktigt, men någon andlig ledareställning inom konstitutionsutskottet torde han ingalunda intagit.

Den berömda enighet, hvarur Regeringsformen framgick, varade som sagdt ej länge. Den konservativa riktning, som i mildare form framträdde i Håkansons förslag, öfvergick inom kort till reaktion i gustavianernas författningsutkast, under det den liberala åskådningen frigjorde sig från sin först ådagalagda nödtvungna historiska moderatism och öppet visade sitt af främmande teorier uppammade radikala kynne. Regeringsformen bär otvetydigt prägeln af en af det kritiska läget betingad sammanjämkning, som i grund och botten ej tillfredsställde någon af upphofsämnerna.

Detta är i korthet de resultat, till hvilka docenten Brusewitz källforskningar fört honom. Fullt klara men framställda mera i förbigående i gradualafhandlingen, äro de nu framförda i hela sin räckvidd i medveten brytning med det äldre »klassiska» betraktelsesättet af 1809 års grundlagsarbete. Med utmärkt åskådlig het tecknas den tankemiljö hvarur författningen stannar, och de strömningar, som sedermera växte sig starka i olika riktningar. Förf. har på ett lyckligt sätt förmått gruppera och gifva form åt

det rika stoffet, och hans studier öfver 1809 års författningsskris förena med full öfverskådlig het en angenäm, lättläst stil. Den äldre uppfattningen och den genom forskningarna nyvunna ställas mot hvarandra med pregnans och en välgörande liflighet. Förf:s slutledningar och nya resultat förefalla anm. i flera fall oomtvistliga, byggda som de äro på ett ingående arkivstudium. Vår kännedom om grundlagsverket 1809 är väsentligt rikare, och en viss, delvis nog så betydlig, förskjutning i det häfdvunna betraktelsesättet måste ske. Ett par kritiska synpunkter må dock härvidlag vara tillåtna.

B. inleder sina anfall mot den äldre uppfattningen med en kritisk värdesättning af Hans Järta som grundlagsstiftare och författningshistoriker. B:s detronisering af J. från hans föregifna roll af Regeringsformens »författare» eller ende auktoritative utläggare är otvifvelaktigt fullt berättigad. Hvad beträffar Järtas och öfverhufvud grundlagstiftarnes politiska åskådning 1809, anser B. densamma helt sammanfalla med Silfverstolpes och Mörners »af tidens doktrinärt mekanistiska tänkande» genomsyrade naturrättsliga statsuppfattning, se särskildt s. 12, 63, 87, 110 o. 112. Från den senaste tidens forskning angående Järtas politiska åskådning 1809 må vidare anföras N. Höjers åsikt¹ om Järta som radikalliberal med starka intryck af adelsoppositionens frihetstidsideal från Gustaf III's sista år samt S. J. Boëthius' antagande² att Järta sannolikt ännu vid denna tid omfattade naturrättens läror. G. Rexius påvisar³ hurusom B. Höijer redan på 1790-talet i Silfverstolpes Litteraturtidning från tyskan öfversatte några af Rehberg mot naturrätten starkt riktade artiklar och undrar, om Järta, Höijers lärjunge, häraf mottagit några impulser till sin senare historiska statsåskådning. Järtas ställning 1809 beröres ej direkt, men senare⁴, efter Brusewitz' undersökningar, tyckes äfven Rexius sluta sig till dennes uppfattning om J.

¹ »Hans Järta och Sveriges grundlagar», Hist. Tidskr. 1910 samt »Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform», Statsv. Tidskr. 1911.

² »Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform», Statsv. Tidskr. 1911 och »Ytterligare till frågan» etc., ibid. 1912.

³ »Benjamin Höijers politiska åskådning», Statsv. Tidskr. 1910.

⁴ »Några ord om andan i 1809 års grundlagsstiftning», Statsv. Tidskrift 1914.

Vi sakna såväl direkta uttalanden af Järta själf från denna tid som från andra om hans politiska åskådning. Det får väl tagas för gifvet, att han ej varit anhängare af »historiska skolan» före dennas uppkomst, som ju plägar räknas från utgifvandet af Savignys berömda skrift år 1814. Därmed är emellertid ej sagdt, att Järta nödvändigt måste hafva omfattat naturrättens dogma. B. pekar på, att Järta rådfrågats af Silfverstolpe vid dennes författande af skrifterna 1809 och 1812, samt att han godkänt representationsbetänkandet af d. 24 mars 1810. Men att gilla vissa positiva författningsutkast och grundlagstolkningar är en sak, en annan åter att omfatta den bakomliggande statsrättsliga åskådningen, härvidlag alldeles frånsedt den verkliga beskaffenheten af Järtas påstådda »gillande» af representationsbetänkandet, hvarom mera nedan.

Silfverstolpe och Mörner kunna med fog kallas de statsdoktrinära experterna bland 1809 års män. Bägge hade utpräglat teoretiska intressen och abstrakt naturrättsliga ideal. Järta åter med sin djupare, själfständiga natur och sin genom praktisk erfarenhet vunna klarare blick på samhällets och statslivets realiteter¹ kan mycket väl redan vid denna tid tänkas hafva stått fri gentemot vännernas dogmatiskt mekanistiska statsrättsliga individualism. Mörners och Silfverstolpes ordande (ofvan anf. arb.) om »sambällscontractet», »Stats-maschinen», »villkoren för all samhällsförening» m. fl. naturrättsliga slagord, afviker bestämt från hela andan i memorialet af d. 2 juni. Det är ej utan inre skäl, som den äldre skolan uti just detta dokument funnit stöd för sin uppfattning af 1809 års författningsverk. Naturrättslärorna bildade ett slags samhällelig etik, en med förnuftet överensstämmande (!) kvasi-religion — helt förklarlig i betraktande av åskådningens ursprung — som gifvetvis med tiden måste verka afskräckande på ett oförvilladt sinne, lösgjort från upplysningstidens naiva entusiasm. Inte endast i utlandet — Burke, Rehberg o. a. — utan äfven i Sverige hade redan sedan årtionden tillbaka enstaka röster höjts mot naturrätten med dess abstrakta individualism, hvilka förkunnade en mindre känslöbetonad och mera

¹ Se Sveriges historia intill tjugonde seklet, afd. 9, s. 84.

med sundt historiskt vetande öfverensstämmande uppfattning af samhällslifvet¹. Docenten B. uppvisar, hur Mannerheim — och han stod säkert ej ensam bland grundlagsstiftarne — från helt olika utgångspunkter, det aristokratiska baksträfvaridealet af frihetstiden, utan knot höjde sig för K. U:s arbete från R. F. till betänkancket d. 24 mars 1810. En och samma lagstiftningsprodukt kan naturligtvis accepteras af personer med skilda principåskådningar af statslifvet. Att därför intränga Hans Järta under den gemensamma naturrättskategorien utan annat stöd än hans approbation af ofvannämnda akter, visar misskännande af hans oberoende naturell och hela läggning, som redan vid denna tid mycket väl kunde hafva fört till från vännerna principiella divergenser i uppfattningen af stat och rätt.

Men maktfördelningen, balansen, som genomgår hela R. F. och tydligt framhålles i memorialet af d. 2 juni! Är den tänkbar utan Montesquieu? Säkert ej, i denna starkt utpräglade form. Någon naturrättslig motivering kräver emellertid en maktfördelningsteori ingalunda. I Sverige med dess sedan århundraden tillbaka framträdande och rivaliserande samhällsgrupper, utkristalliserade i de fyra stånden, samt dess ömsevis samarbetande, ömsevis hvarandra usurperande statsorgan, konung, råd och ständer, måste tanken om en samhällskrafternas jämvikt och balans falla sig naturlig och har äfven tidigt uppstått, långt innan Montesquieu såg dagen. En själfständig undersökning häraf borde vara ytterst intressant och gifvande.

Redan i 1634 års R. F., ingressen, möta de bekanta orden om »ett ordentligt regemente, där konungen sin höghet, rådet sin myndighet och ständerna deres skälige rätt och frihet tillbörligen blifve behållen», en formel, som frihetstidens regeringsformer upptogo och som blef det klassiska uttrycket för en typisk svensk statsmakternas jämvikt, »den så nödige balancen» (jmf. härmed o. nedan anm:s o. a. a. 1916 s. 41 o. f.). På det sociala området framkastas balanssynpunkten bl. a. af drottning Kristina, som vid 1650 års riksdags ständsstrider förklarar, att emellan

---

¹ Se anm:s »Studier öfver frihetstidens politiska idéer» i Statsv. Tidskr. 1916 s. 114 o. f.

stånden borde råda »itt justum aequilibrium»¹, en tanke, som kom kraftigt till uttryck i Preste-, Borgare- och Bondeståndens memorial ¹⁵/₁₀ 1723, hvori man lofvade hvarandra att med all-kraft upprätthålla »en oförkränkt jämwicht emellan fyra lika macht-ägande Ständer»². En variant häraf är åsikten om balansen mellan adeln å ena sidan, de tre ofrälse stånden å den andra, uttalad redan af Rålamb o. a. år 1664³.

Alla dessa olika, ur maktförhållandenas egen natur framprungna jämviktsåskådningar utbildades vidare under frihetstiden och särskildt under 1750- och 60-talens strider mellan hof-, hatt- och mösspartierna i växlande koalitioner. Nu tillkom emellertid ett nytt moment. Montesquieu's namn och läror började sitt eröfringståg genom Europa. Med förtjusning tog man hos oss hans — och äfven Lockes — maktfördelningsteori till intäkt för sina häfdvunna balanslärors riktighet och öfverensstämmelse med naturens egna ordningar. Med Montesquieu blef statsmaktens delning en »evig sanning». De gamla svenska åskådningarna om jämvikten inom samhället blefvo sålunda, ombildade och fördjupade, en slags statslärans praktiska postulat, som 1809 års grundlagsstiftare hade till ledstjärna vid sitt arbete.

Naturligtvis kände Hans Järta till Montesquieu's system. Montesquieu har säkert för honom som för så många andra både tidigare och senare vidgat förståelsen för statslivets kraf, och M:s inflytande på 1809 års grundlagsstiftare är obestridligt. Det svenska statsskickets urgamla dualistiska karaktär var särskildt ägnad att uppmuntra en grundlagsstiftning enligt M:s maktfördelninglära. De inhemska sekellånga erfarenheterna bjödo härvid själfva statsbyggnadsmaterialet och det därtill så tillrättlagdt, att Montesquieu's maktfördelninglära måste te sig som direkt skapad för oss. Tanken om en samhällskrafternas jämvikt var sedan gammalt rotfäst i Sverige, och Montesquieu (Locke) blott legaliserade, gaf en slags absolut giltighet åt de gamla balanslärorerna, som samtidigt visserligen något omformades. Genom att bekänna

¹ B. Lövgren, Ståndsstridens uppkomst, 1915 s. 95.

² H. S. H. XXXIII s. 431.

³ Se Grimberg, »Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar», Hist. tidskr. 1905 s. 155 n. 2, samt Adlersparre, Historiska samlingar III, s. 383—391.

sig till Montesquieu's séparation des pouvoirs behövde således Järta ingalunda hylla dennes naturrättsliga grundåskådning — nu för tiden t. ex. omfattas ju Montesquieu's maktfördelningslära i princip af vetenskapsmän ur skilda skolor¹ — utan han hade fastmera att stödja sig på en flerhundraårig svensk tankeriktning, framvuxen ur förhållandenas egen natur.

Ofvanstående må ej betraktas som något slags försök att »rehabilitera» Järta eller rädda honom åt hans senare historiska åskådning. Historiska skolans Järta på 1820- och 30-talen var otvifvelaktigt ej densamme som 1809. Men att därför, i brist på källmaterial, hänföra Järta under naturrätten, synes anm. förhastadt, och afsikten med denna granskning har varit att visa, att något inre skäl härför ännu ej förebragts. Här föreligger intet antingen (historiska skolan) eller (naturrätt), utan många mellanstadier äro tänkbara. Hvar Järta år 1809 precis befann sig, och när han brutit med naturrättens mekaniska statsuppfattning, vågar anm. ej framkasta någon förmodan om, ej heller förnekas att reminiscenser från de »jakobinska» åren kunde tänkas sitta kvar. Men ett fördomsfritt studium af å. ena sidan memorialet af d. 2 juni och det bekanta Korsbergerska memorialet — bägge af B. erkänt Järtas verk — och å den andra Silfverstolpes och Mörners ofvannämnda skrifter gifver otvetydigt vid handen, att i de förra en annan, mindre dogmatisk och mera historiskt rättfram anda gör sig gällande. Hvad hade annars för att taga ett nära liggande exempel hindrat, att i memorialet af d. 2 juni, Regeringsformens introduktör och försvarare så att säga, framhålla, huru det nya författningsförslaget stode i öfverensstämmelse med naturens eviga ordningar och de förnuftiga principerna för alla samhällens bestånd? Af en rättrogen naturrätts-teoriker hade man gifvetvis väntat ett slags déclaration des droits de l'homme efter mönster af franska revolutionens inspirerande författningar, ett återopande av institutionernas ändamål enligt jus naturale liksom i representationsbetänkandet d. 24 mars. Häraf synas emellertid inga spår. Järta hade icke kunnat skriva representationsbetänkandet den 24 mars.

¹ Jmfr. S. J. Boëthius, Om statslifvet, 1916, s. 185 f.

Men, anmärker man, om också inre skäl göra det troligt, att Järta 1809 lämnat sina vänners naturrättsliga ideal, så finnas, som B. säger, yttre »positiva bevis» för ett motsatt antagande. A. G. Mörner hade i midten af mars 1810 af K. U. fått sig uppdraget att utarbета ett betänkande till den representationsreform, han själf i främsta rummet var en entusiastisk ifrare för. I ett bref till sin hustru af d. $20/3$ 1810 (cit. af Brusewitz i gradualaf-handlingen s. 179 n. 1 och i »Studier» etc. s. 9 n. 2) säger sig Mörner hafva slutfört detta betänkande, som han — här kommer »beviset» — uppläst för Järta och Mannerheim, »qui l'ont fort approuvé». Från vår uppfattning af Järtas idépolitiska ställning 1809 är emellertid detta Mörners nakna påstående af intet värde. Huru då förklara Mörners glada rapport till sin hustru om Järtas påstådda approbation af det radikalteoretiska betänkandet? Den yttre situationen tedde sig sålunda: riket hade fått fred med sina farliga fiender, grundlagarna yoro antagna, Järta var sedan juni 1809 statssekreterare för finansärendena och kunde med lugn betrakta konstitutionsriksdagens sista kraftprof. Är det då antagligt, att Järta skulle velat stöta sin gode vän A. G. Mörner för hufvudet genom att uttala en förkastelsedom öfver hans dyrkade representationsförslag? Är det inte tvärtom naturligt, att Järta inför Mörner uttryckte sitt gillande af vännens äntligen i »verkligheten» omsatta älsklingsidéer, hvilkas radikalism för ett kallt hufvud med öfverblick öfver situationen måste synas synnerligen ofarlig och gående ett förutbestämdt öde till mötes. En liten vänskaplig artighetsbetygelse utan några konsekvenser, så som tingen då stodo. Detta från vår uppfattning af Järta 1809 fullt plausibla och enda rimliga antagande om motiven till hans »gillande» af Mörners representationsutkast låter de »positiva bevisen» icke alls bevisa något om J:s verkliga ställning till 24-marsbetänkandet och än mindre om J:s förmenta anslutning till vännernas naturrättsliga åskådning.

Tack vare docenten Brusewitz' omfattande forskningar har bland annat den s. a. s. inre sidan af 1809 års författningsverk blifvit klarlagd. Det radikala 24-marsbetänkandet har fått sin

idépolitiskt psykologiska motivering¹. Bland grundlagsfäderna funnos entusiastiska naturrättsteoretiker, som 1810 lyckades rivva hela konstitutionsutskottet med sig. Det ligger vid dylika upptäckter nära till hands att generalisera och betrakta Regeringsformen som ett, visserligen av tidsomständigheterna starkt dämpadt, uttryck för gemensamma importerade naturrättsliga stats-teorier.

Brusewitz har, synes det, trots sin försiktighet, låtit förleda sig härhän; och populariserade af mindre varsamma händer kunna hans undersökningar lätt omtolkas så, att R. F. ställes i en tämligen vilseledande dager. Det är felaktigt emellertid och rent hopplöst att söka förstå R. F. med, om man så får säga, litteraturhistorisk metod: genom att påvisa direkta inflytanden från olika, helst främmande, tankesystem. Hvad ofvan är antaget om Hans Järtas i egentlig mening frisinnade, af naturrätten i stort sedt opåverkade, åskådning 1809 kan utan tvifvel tillämpas på flera af grundlagsfäderna, som till på köpet ej genomlöpt J:s »jakobinism». T. o. m. Mörner och Silfverstolpe framhålla ju i sina ofvan anförda skrifter med skärpa och med besvikelse, att man för tillfället måste bortse från i förnuftet nog så grundade samhällsregler och främst bygga upp statsformen af bepröfvadt svenskt virke.

Och äfven antaget att hela K. U. i maj 1809 bestått af abstrakta teoretici — ett uppenbart falskt antagande, jmf. Brusewitz om Mannerheim — så är dock själfva skapelsen, Regeringsformen, i sällspord grad en syntes af den föregående svenska statsutvecklingen. Huru detta var möjligt, visar docenten B: själf beträffande Mörner och Silfverstolpe: de radikala önskemålen måste på grund

¹ Att vissa punkter i betänkandet i repr.-frågan kunna tolkas på ett från Brusewitz afvikande sätt, se Rexius, Studier rörande striden om finansmakten under Karl XIV Johan, 1917, s. 8 f. Det bör kanske här betonas, att frågan om 1809 års grundlagsverk i sin helhet ej kan anses hafva blifvit slutgiltigt besvarad genom docenten B:s arbeten. Än kunna nya gifvande källskrifter påträffas, och än saknas en något så när fullständig överblick af det idépolitiska tänkandet i Sverige 1772—1809, en tidsperiod, som af naturliga skäl i mycket måste verkat bestämmande på 1809 års idéer. Vidare återstår ett rätt avvägt bedömande af det genom de senaste forskningarna nyvunna materialet — det kanske svåraste problemet, hvars lösning anm. finner ej vara i allö nådd af docenten B.

af situationen läggas åsido, och, lyssnande till allmänna opinionen, sökte man åstadkomma det bästa möjliga med begagnande av föregående epokers rika statsrättsliga material. Med skäl har det också blifvit sagdt, att »1809 års regeringsform är Sveriges historia omsatt i lagparagrafer» (P. Fahlbeck, Regeringsformen i historisk belysning, 1910, s. 29).

De bakomliggande åskådningarna må hafva varit de ena eller de andra: verket, R. F., står på rent nationell grund, i rak motsats till representationsbetänkandet af den 24 mars med dess luftiga ideologiska läggning. Nyare forskningar hafva uppdagat det till synes obegripliga inre sammanhanget mellan dessa två akter, under det en äldre riktning företrädesvis fäst sig vid dem i deras yttre gestalt af lagstiftningsprodukter. Detta senare förklarar den kvalitativt olika uppskattningen af R. F. och representationsbetänkandet. Och denna till de faktiska resultaten sig anknyttande värdesättning af 1809 års grundlagsstiftning har ej rubbats af den nyare forskningen. Tvärtom tillerkänner docenten Brusewitz denna ståndpunkt »en väsentlig och bestående kärna af sanning». Äfven om man skulle tänka sig våra samtliga grundlagsstiftare 1809 behärskade af samma abstrakt naturrättsliga grundåskådning, komme dock, och detta måste kraftigt betonas, facit af verket i enlighet med häfdvunnen uppfattning fortfarande att lyda: Regeringsformen är en produkt af det svenska statslivets egen utveckling och har därför ägt bestånd till den dag i dag är, medan betänkandet i representationsfrågan d. 24 mars 1810 med sitt verklighetsfrämmande »renodlade idéprogram» från början var dömdt till undergång.

Om officiella statistiska utredningars godtagande som specimen för filosofisk doktorsgrad¹.

Utdrag af Filosofiska Fakultetens i Upsala protokoll den 4 november 1916.

§ 13.

Till fakulteten hade professoren N. Wohlin ingifvit följande skrifvelse angående möjligheten att såsom afhandlingar för vinnande af filosofisk doktorsgrad använda inom ämbetsverken handhafda statistiska utredningar:

»Till Filosofiska Fakulteten. Upsala.

Några tjänstemän i statistiska ämbetsverk hafva hos mig förfrågat sig angående möjligheten att såsom afhandlingar för vinnande af filosofisk doktorsgrad vid Upsala universitet använda af dem inom ämbetsverken handhafda statistiska utredningar, eventuellt för ändamålet underkastade fortsatt bearbetning. En af dessa framställningar, gjord skriftligen, bilägges (Bil. I).

Denna för den akademiska statistiken ganska viktiga fråga har syns mig vara af den natur att den bör af Filosofiska Fakulteten göras till föremål för ett principuttalande. Fall af denna art hafva nämligen, hvad ämnet statistik beträffar, icke förut förelagat vid Upsala universitet och de äro, på grund af statistiska

---

¹ På begäran af prof. N. WOHLIN införas efterföljande protokoll och utlåtanden i en fråga, som torde intressera många bland vårt lands statistiker.

Red.

utredningars natur och tillkomstsätt, icke fullt jämförliga med fall då på offentligt uppdrag utarbetade afhandlingar i andra till filosofiska eller juridiska fakulteterna hörande ämnen kunna hafva godkänts såsom afhandlingar för doktorsgrad. Ej heller synes behandlingen af två i efterföljande bilagor nr:is 8—9 omnämnda gradualafhandlingar vara tillfyllestgörande som prejudikat och vara bindande för Filosofiska Fakulteten i Upsala, då dels endast den ena af dessa disputationer ägde rum vid statsuniversitet och dels här berörda statistiska utredningar, såsom nedan framgår, äro af ganska skiljaktig art och tillkomma på ganska olika sätt.

För att få frågan allsidigt belyst har jag till f. d. professorn i statskunskap och statistik vid Lunds universitet P. Fahlbeck, de akademiska lärarna och examinatorerna i ämnena statistik och nationalekonomi i filosofiska examina vid rikets högskolor äfvensom professorn vid Handelshögskolan E. Heckscher aflåtit en skrifvelse med åtföljande promemoria af innehåll som visas i Bilaga II. De från samtliga tillfrågade inkomna svaren finnas här bifogade, nämligen från f. d. professor Fahlbeck (Bilaga III), från professorn i nationalekonomi och sociologi vid Göteborgs högskola G. Steffen (Bilaga IV), från professorn i nationalekonomi med finansvetenskap vid Stockholms högskola G. Cassel (Bilaga V), från professorn i nationalekonomi med statistik vid Handelshögskolan i Stockholm E. Heckscher (Bilaga VI), från t. f. examinatorn, i fråga om vissa examina, i statistik vid Lunds universitet docenten S. Wallengren (Bilaga VIII), från t. f. examinatorn i filosofiska examina i nationalekonomi vid Lunds universitet docenten E. Sommarin (Bilaga IX) samt från t. f. examinatorn, i fråga om vissa examina, i statistik vid Lunds universitet och t. f. examinatorn i statistik vid Göteborgs högskola docenten P. O. Gränström (Bilaga X). Vid tiden för frågeskrifvelsens utsändande var, enligt hvad för mig blifvit upplyst, examinator i filosofiska examina i nationalekonomi vid Upsala universitet icke förordnad.

Såsom eget yttrande i frågan får jag inskränka mig till att anföra hvad vidfogade Bilaga VII innehåller.

Öfverlämnande det sålunda förberedda ärendet får jag härmed hemställa

att Filosofiska Fakulteten ville till vederbörandes vägledning i omförmälda fråga afgifva ett principuttalande.

Stockholm den 29 september 1916.

Nils Wohlin.»

Härvid funnos fogade följande skrivelser:

»Bilaga I.

Herr Professor.

Stockholm 10 juni 1916.

Sedan jag på grund af hopade tjänstegöromål allt mera måst lämna planen att åstadkomma en doktorsafhandling i mitt licentiatämne, historia, har jag sysslat med tanken att i stället skriva en sådan i statistik, åt hvilket ämne jag ju kommit att ägna min egentliga verksamhet. Också har jag under de senare åren bedrifvit omfattande studier i detta ämne, framför allt naturligtvis i anslutning till åt mig uppdragna utredningsarbeten men äfven i samband med undervisningen vid Statistiska seminariet i Upsala, där jag jämväl hållit ett par föredrag.

Möjligheten att åstadkomma en akademisk afhandling i statistik måste emellertid för mig af naturliga skäl stå och falla med möjligheten att få såsom sådan i *hufvudsak* använda någon af mina under Socialstyrelsens inseende utarbetade utredningar, hvilka ju som bekant publiceras icke såsom officiella »berättelser» utan som alster af i företalet namngifna författare. Närmast tänker jag då på de af mig ledda omfattande undersökningarna af de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden, hvilkas sammanfattande del jag f. n. har under arbete och anser mig kunna gifva den nödiga vetenskapliga karaktären.

För att närmare afhandla detta ämne vore jag tacksam för ett personligt samtal med professorn vid lämpligt tillfälle och helst så snart som möjligt. Jag vågar hoppas på professorns intresse för saken, då den ju äfven torde vara af en viss principiell betydelse för de högre statistiska studierna i vårt land och enkanerligen för det enligt min mening högst önskvärda intimare samarbetet mellan den akademiska och den administrativa statistiken.

Med utmärkt högaktning

Bertil Nyström.

Fil. lic. Förste aktuarie i K. Socialstyrelsen.»

»Bilaga II.

Till . . . . .

Några tjänstemän i statistiska ämbetsverk hafva förfrågat sig om möjligheten att såsom afhandlingar för vinnande af filosofisk doktorsgrad vid Upsala universitet använda af dem inom ämbets-

verken handhafda statistiska utredningar. Denna principfråga är af ganska stor vikt för det akademiska studie- och examensväsendet i statistik och torde äga någon betydelse äfven för studie- och examensväsendet i nationalekonomi. Det har synt mig riktigast att söka få den möjligast allsidigt belyst och att göra den till föremål för ett principuttalande af Filosofiska Fakulteten.

Det förhållandet, ätt en statistisk eller ekonomisk utredning tillkommer på offentlig bekostnad, kan gifvetvis icke vara något hinder för dess användning såsom akademiskt specimentsarbete. Att vid den statistiska utredningens planläggning och speciellt vid frågeformulärens utarbetande sakkunniga i det ämne, utredningen omfattar, blifvit hörda, torde ej heller få utgöra ett sådant hinder, då ju äfven den som verkställer en enskild statistisk undersökning bör låta sig angeläget vara att inhämta sakkunnigas mening. Det afgörande torde fastmera vara den grad af själfständighet, hvarmed vederbörande bestämt utredningens plan, den grad af frihet, han ägt vid bearbetningen af resultatet och vid textframställningen, samt huruvida han äger eller icke äger det offentliga författareansvaret till publikationen.

Bifogande en promemoria med närmare uppgifter om de viktigaste olika fall, som kunna förekomma, har jag härmed äran förbindligast anhålla om Eder benägna medverkan till frågans rättvisa och omsorgsfulla pröfning och afgörande genom ett yttrande däröfver, med hvilken grad af själfständighet en person enligt Eder uppfattning bör hafva planlagt och utfört en statistisk eller ekonomisk utredning för att han skall tillåtas använda densamma såsom specimentsarbete för filosofisk doktorsgrad, och särskildt huru universiteten enligt Eder uppfattning i detta hänseende böra ställa sig till de i promemorian upptagna olika fallen. Edert yttrande skall delgifvas Filosofiska Fakulteten i Upsala och skall senare jämte samtliga aktstycken i frågan i tryck offentliggöras.

Stockholm den 15 juli 1916.

Nils Wohlin.

P. M. angående olika former af medverkan i offentliga statistiska berättelser och statistiska eller ekonomiska utredningar:

1:o Tjänsteman i statistiskt ämbetsverk eller i statistisk afdelning af ämbetsverk leder och utarbetar närmast en ämbetsverket åliggande statistisk årsberättelse eller periodisk statistisk undersökning, hvartill planen tidigare fastställts af Kungl. Maj:t eller ämbetsverket. Texten öfverses och granskas af öfverordnad inom verket. Tjänstemannens namn förekommer under den tryckta berättelsen eller och angifves hans medverkan till densamma i ingress till berättelsen.

2:o På framställning af en kommitté eller beredning eller eljest uppdrager Kungl. Maj:t åt ett statistiskt ämbetsverk att verkställa en särskild statistisk undersökning; eventuellt i samråd med

kommittén eller beredningen. Planen till undersökningen inkl. de statistiska frågeformulärens innehåll fastställles af ämbetsverket, resp. af ämbetsverket i samråd med kommittén eller beredningen. Den närmaste ledningen af utredningen uppdrages åt viss tjänsteman i ämbetsverket, antingen enligt beslut af ämbetsverket eller enligt Kungl. Maj:ts särskilda förordnande. Berörda tjänsteman medverkar vid arbetets planläggning, hvari äfven andra statistiska tjänstemän inom verket deltaga. Han äger vid beslutens fattande endast sitt votum såsom ledamot af ämbetsverket eller ock i egenkap af underordnad tjänsteman intet votum. Därefter leder han utredningen enligt den fastställda planen och författar texten till tabellmaterialet, hvilken text öfverses af öfverordnad inom ämbetsverket. I publikationens ingress angifves, att han inom verket närmast handhaft ledningen af utredningen.

3:o) Statistiker anställles af en kommitté (eller beredning) såsom sekreterare och får i uppdrag af kommittén att verkställa en för dennas arbete erforderlig statistisk utredning; eller ock uppdrages åt honom att såsom biträde åt kommittén verkställa en sådan utredning. Planen för utredningen fastställles af kommittén och statistikern äger intet votum, men han medverkar härvid som kommitténs statistiske sakkunnig och ingen honom öfverordnad statistisk ämbetsman granskar planläggningen. Statistikern leder därefter själfständigt undersökningen och författar texten, som icke närmare granskas af kommittén. Undersökningen publiceras som bilaga till kommitténs betänkande antingen med statistikerns namn som författare å titelbladet eller med angifvande i ingressen till publikationen att utredningen varit åt honom uppdragen.

4:o) Samma fall som 3:o) med den skillnad, att statistikern (ekonomen) jämväl är ledamot af kommittén.

5:o) Kungl. Maj:ts, offentligt ämbetsverk eller beredning uppdrager åt en statistiker att, på offentlig bekostnad och med rätt att inhämta uppgifter från offentliga myndigheter, verkställa utredning öfver visst ämne. Planläggningen och utförandet af undersökningen verkställles själfständigt. Utredningen publiceras med författarens namn å titelbladet eller med missiv, som upplyser om författaren.

Anm. Hvad ofvan säges om statistiska utredningar gäller i tillämpliga delar äfven om nationalekonomiska utredningar.»

»Bilaga III.

Af professor Nils Wohlin anmodad att yltra mig angående en af honom, med anledning af en från statistiska tjänstemän gjord förfrågan om möjligheten att såsom afhandlingar för vinnande af filosofisk doktorsgrad använda af dem inom ämbetsverken handhafda statistiska utredningar, gjord framställning i denna sak, får jag härmed i korthet afgifva följande uttalande.

Som ett doktorsspecimen i främsta rummet bör afse att åda-

galägga vederbörandes förmåga af själfständigt vetenskapligt arbete, måste de uti den skrifvelsen åtföljande P. M. under n:o 1 och 2 upptagna fallen anses utesluta publikationens användande som doktorsspecimen.

Hvad beträffar de under punkt 3 och 4 upptagna fallen, så kan en på sådant sätt verkställd undersökning otvifvelaktigt för sagda ändamål godtagas, förutsatt att det utaf författaren utförda arbetet har större omfattning samt eljest förtjänar detta. Man hör nämligen härvid städse fasthålla, att de yttre bevis på själfständighet, som i de sagda fallen föreligga, icke frikalla från det kraf på allmän vetenskaplighet och nya uppslag, som vederbörande professor anser lämpligt uppställa som villkor för en afhandlingens godkännande som specimen.

Hvad som sålunda sagts om fallen 3 och 4, gäller naturligen med ännu större rätt om fallet 5.

Djursholm i augusti 1916.

P. Fahlbeck.»

•Bilaga IV.

Till hr d:r Nils Wohlin, professor i statistik vid Upsala universitet.

Ni har den 15 juli 1916. till mig riktat en skrifvelse med förfrågan angående min uppfattning beträffande betingelserna för användbarheten såsom doktorsafhandlingar af statistiska och nationalekonomiska utredningar, utförda inom något statistiskt ämbetsverk eller på uppdrag af ämbetsverk eller kommitté. Och Ni har till denna skrifvelse fogat en P. M., innehållande fem punkter. Jag tillåter mig härmed att referera till Er skrifvelse och Er P. M., utan att afskrifva ifrågavarande delar af desamma.

Principiellt är min uppfattning den, att å ämbetets vägnar eller i kommittéuppdrag utförd utredning af statistisk ämbetsman måste uppvisa *samma* grad af själfständighet, som vid universitetet erfordras af en doktorsafhandling, för att kunna såsom sådan godtagas. Detta innebär framför allt, att den statistiske ämbetsmannen *icke* varit underkastad något *tvång* från ämbetsverkets eller kommitténs sida vid uppgörandet af utredningens plan och vid dess utförande samt att vetenskapligt väsentliga delar af plan och utförande *icke* härröra från någon annan än ifrågavarande ämbetsman, statistiker eller nationalekonom *själf*. Dennes negativa och positiva *frihet* och *själfständighet* måste vara lika stor som, i motsvarande fall, lärjungens vid ett universitet. Denne erhåller råd och vägledning samt viss kritik af sin lärare och hänvisas äfven till att hämta material från sakkunniga. Men han är *fri* att helt enligt eget godtfinnande gestalta sin afhandling. Och man fordrar af honom *största möjliga* mått af *själfständighet*. Dessa kraf ställas däremot *icke* principiellt på verkställaren af utredningar i ämbetsverks och kommittéers tjänst eller uppdrag.

Mitt svar blir därför att de af Eder i Er P. M. under punkterna 1, 2, 3 och 4 upptagna fallen *icke* böra kunna godtagas, utom då en särskild *ingående granskning* ådagalägger, att ämbetsmannen i fråga vid utredningens planläggande och verkställande faktiskt förfogat med samma frihet och självständighet (d. v. s. vetenskapliga ansvarighet och originalitet) som en akademisk medborgare vid utarbetandet af sin doktorsafhandling.

Hvad beträffar punkt 5 i Eder P. M. synes mig intet hinder föreligga att kunna godtaga så åstadkommen utredning såsom doktorsafhandling. Tvärt om synes det mig ur den nationalekonomiska och statistiska vetenskapens synpunkter vara synnerligen lyckligt, att strängt vetenskapliga undersökningar stundom kunna utföras med alla de hjälpmedel, som genom ett offentligt uppdrag ställas till undersökarens förfogande.

Göteborg den 13 sept. 1916.

Gustaf F. Steffen.

Professor i nationalekonomi och sociologi vid Göteborgs högskola.

»Bilaga V.

Herr Professor Nils Wohlin.

Till svar å Eder skrifvelse af den 15 juli angående fordringar på självständighet i officiellt statistiskt arbete, som användes som specimen för filosofisk doktorsgrad, vill jag meddela följande:

Examinator och fakultet böra gifvetvis strängt upprätthålla fordran på full vetenskaplig självständighet hos den författare, som vill dokumentera sig för filosofisk doktorsgrad. Underordnad, äfven aldrig så väl utfördt, rutinarbete bör icke belönas med denna grad.

Jag tror emellertid att man måste afstå från att finna ett kriterium på självständighet i yttre kännemärken eller i några på förhand uppställda typiska fall. Författare behandlas så olika och det kan väl hända att en författare med mycket ringa självständighet fått en till det yttre framträdande ställning. Med den ringa aktning för andlig äganderätt, som ännu förefinnes i vårt offentliga lif, såväl i dess byråkratiska som dess politiska område, kan det emellertid också alltför väl hända att författare med verkligt självständiga vetenskapliga uppslag beröfvas den författare-rätt, som borde tillkomma honom, medan helt obetydliga personer med stor officiell ställning tillägna sig förtjänsten af arbetet.

Bedömandet af ett arbete af ifrågavarande slag måste alltså ständigt grunda sig på en ingående kännedom om det särskilda fallet.

Djursholm den 2 aug. 1916.

Gustav Cassel.»

Professorn i statistik vid Upsala universitet d:r Nils Woblin har anhållit om mitt yttrande rörande den grad af själfständighet, hvarmed en person enligt min mening bör ha planlagt och utfört en statistisk eller ekonomisk utredning för att han skall kunna tillåtas använda densamma såsom speciemensarbete för filosofisk doktorsgrad och särskildt huru universiteten därvid böra ställa sig i de olika fall, som beröras i en särskildt upprättad promemoria.

Att uppställa allmängiltiga normer för dylika fall förefaller mig svårt. I sista hand afgörande måste vara den vetenskapliga kvaliteten af hvad aspiranten verkligen själf presterat. Bedömandet gäller alltså två frågor, aspirantens andel i resultatet och värdet af denna andel.

Första frågan är tydligen resultatets eget värde. Så långt min personliga erfarenhet sträcker sig, äro ämbetsverks och kommittéers statistiska och ekonomiska utredningar som regel i sig själfva långt ifrån af den vetenskapliga kvaliteten, att de öfver hufvud borde godkännas såsom gradualafhandlingar; och i så fall blir undersökningen af den andliga äganderätten till produkten öfverflödlig för nu ifrågavarande ändamål. På sin höjd pläga dylika arbeten innefatta partier eller uppslag, som efter fortsatt bearbetning kunna göra arbetet förljant att upptagas såsom specimen för akademisk grad.

Redan detta pekar hän på den lösning af svårigheten, som synes mig kunna användas såsom praktisk tillämpningsregel, nämligen att icke annat än i undantagsfall godkänna officiella utredningar af nu angifvet slag såsom gradualafhandlingar *utan fortsatt bearbetning*. Och ehuru detta nu närmast motiverats såsom föranledt af utredningarnas vetenskapliga kvalitet, uppnås däri genom också en indirekt ökad möjlighet att pröfva aspirantens andel i ett resultat af vetenskapligt värde; ty han får tillfälle att visa sin vetenskapliga förmåga och sitt vetenskapliga intresse när det gäller att afvinna det insamlade materialet synpunkter och slutsatser utöfver dem som pläga intressera ett ämbetsverk eller en kommitté.

Mitt resultat är, att realpröfningen af aspirantens prestation i flertalet fall är tillräcklig att gifva utslaget. I afseendé på bevispröfningen af hans andliga äganderätt till resultatet synes åter den nyss antydda lösningen erbjuda åtskillig hjälp. Utvärtes kriterier förefalla däremot svåra att tillämpa. Äfven undersökningar, som verkställts under stor yttre osjälfständighet, exempelvis de former som angifvas i promemorian's första alternativ, kunna i sällsynta fall innefatta så vetenskapligt värdefulla, ostridigt själfständiga bidrag af ifrågavarande tjänstemän, att de kunna godkännas såsom gradualspecimen. Men påtagligen måste aspirantens andliga rätt till resultatet i så fall särskildt bevisas; och det

kunde lämpligen ske på det förut angifna sättet. Utan särskildt bevis synes mig åter aspirantens andliga äganderätt till resultatet kunna godtagas endast i promemorians femte fall, då han ledt hela arbetet på eget ansvar.

Stockholm den 15 augusti 1916.

Eli F. Heckscher.»

»*Bilaga VII.*

I likhet med öfriga akademiska lärare är äfven undertecknad af den uppfattningen, att en på offentligt uppdrag utarbetad statistisk utredning, för att kunna godkännas som specimen för filosofisk doktorsgrad, bör hafva tillkommit med samma vetenskapliga själfständighet som enskildt vetenskapligt arbete. Då sådana statistiska undersökningar icke hafva den matematiskt-statistiska karaktär, att det statistiska materialets *bearbetning* ensamt är ett tillräckligt prof å vetenskaplig skicklighet, synes mig, i likhet med hvad docenten Gränström framhåller, det villkor böra uppställas, att *planläggningen* af den statistiska utredningen i allt väsentligt skall vara den statistikers verk, som får använda afhandlingen som doktorsspecimen. Realpröfningen af denna fråga förefaller mig emellertid i de fall, som promemorian i Bilaga II upptager under mom. 1 och 2, i många fall vara svår om icke omöjlig, och säkerhet synes icke kunna genom sådana pröfningar vinnas för att statistiska tjänstemän, anställda i olika ämbetsverk och under växlande öfverordnade, vid dylika tillfällen komma att behandlas efter enhetliga grunder och med nödig inbördes rättvisa.* Då härtill kommer, att de statistiska ämbetsverken bära det offentliga ansvaret för dylika utredningars planläggning, hvilken planläggning består oförändrad, äfven om materialet underkastas fortsatt bearbetning för akademiskt syfte, och öfverordnade inom ämbetsverket i följd häraf icke lära underlåta att medverka vid samma planläggning, har jag, i likhet med f. d. professor Fahlbeck, den uppfattningen, att afhandlingar, tillkomna på sätt i ombörda båda moment anföres, principiellt icke böra mottagas som specimen för filosofisk doktorsgrad.

Stockholm den 29 september 1916.

Nils Wohlin.»

»*Bilaga VIII.*

Herr professor Nils Wohlin, Upsala.

Till svar å Eder ärade skrifvelse af den 15 juli innevarande år angående möjligheten att såsom afhandlingar för vinnande af filosofisk doktorsgrad använda på officiellt uppdrag verkställda statistiska utredningar får jag, med anslutning till de olika i Eder P. M. specificerade fallen, såsom min uppfattning anföra följande.

I det under 1:o omnämnda fallet synes mig i regel stark presumtion förefinnas *mot* den statistiska undersökningens användbarhet såsom disputationssprof. Det är sålunda tydligitvis alldeles uteslutet, att en tjänsteman, som t. ex. efter fastställd plan utarbetat de periodiska redogörelserna för arbetsinställelserna i riket, och som sedan ombesörjer deras sammanfogande till en berättelse, afseende en längre tidsperiod, skulle kunna tillräkna sig det sistnämnda arbetet såsom specimen för fil. doktorsgraden. Härmed är visserligen icke förnekadt, att sällsynta undantagsfall kunna tänkas, i hvilka förhållandena med hänsyn till tjänstemannens själfständiga insatser i arbetet kunna ställa honom i förevarande afseende gynnsammare. Så kan ju vara händelsen, ifall han själf faktiskt en gång uppgjort planen, eller ifall denna plan, om också icke uppgjord af honom, är anlagd så pass generellt, att den lämnat utrymme för ett af förf. åvägabragt själfständigt utgestaltande. Dylika fall höra emellertid såsom nämnt till undantagen; i regel faller uppenbarligen denna art af författareskap utanför här ifrågavarande rayon.

Äfven vid fallet n:r 2 kunna otvifvelaktigt betänkligheter göras gällande. Äfven här kan det inträffa, att vederbörande endast i jämförelsevis ringa grad utöfvat inflytande på arbetets planläggning. Skillnaden i detta hänseende mot fallet n:r 1 behöfver icke vara så synnerligen stor. Dock äro å andra sidan möjligheterna för själfständiga insatser större, i det att man icke har någon redan föreliggande plan att direkt lägga till grund för arbetet, utan en ny sådan, och detta under tjänstemannens medverkan, måste för ändamålet utarbetas. Om därför större skäl här föreligga för den statistiska utredningens godtagande som disputationssprof, måste dock å andra sidan det i det konkreta fallet framstå såsom synnerligen angeläget att utröna räckvidden af författarens själfständiga andel i arbetet. Därvid må också icke förgätas den befogenhet som, liksom i fallet n:r 1, tillkommer den öfverordnade statistiska myndigheten att granska och — möjligen äfven i strid med författarens uppfattning — korrigera arbetet.

De återstående trenne fallen synas ligga på annat plan än de båda nu behandlade. Hvad först beträffar fallen n:r 3 och 4, bör statistikerns medverkan vid planens uppgörande kunna blifva vida effektivare, och ingen öfverordnad statistisk myndighet äger att kontrollera vare sig planläggning eller utförande. Användandet såsom disputationssprof af en på sådant sätt tillkommen undersökning kan i regel icke möta något hinder. Hvad slutligen angår det 5:te fallet, är det jakande svaret på frågan själfallet.

Jag vill till sist endast för fullständighetens skull erinra om det välbekanta faktum, att prejudikat af här ifrågavarande art redan kommit till stånd. Ett par af dessa synas mig ligga inom ramen af fallen n:r 2 och 3, resp. på gränsen mellan båda. Som en allmän anmärkning må därjämte framhållas den redan för fallet n:r 2 särskildt understrukna nödvändigheten af noggrann undersökning

in casu af de föreliggande faktiska omständigheterna. Det kan tydligen ofta inträffa, att de yttre indicierna icke afgifva det fullt riktiga vittnesbördet, och att sålunda — såsom redan vid behandlingen af fallet n:r 1 antyddes — undersökningen kan vara mera själfständigt gjord än den synes, men också vice versa.

Lund den 21 september 1916.

Med utmärkt högaktning.

Sigfrid Wallengren.

»Bilaga IX.

Med hänvisning till en mig af professor N. Wohlin tillställd promemoria angående olika former af medverkan i offentliga statistiska berättelser och statistiska eller ekonomiska utredningar ber jag att i frågan om tjänstemäns i statistiska ämbetsverk rätt att för vinnande af filosofisk doktorsgrad använda af dem inom ämbetsverken handhafda statistiska utredningar få anföra,

att i promemorian under 3:o, 4:o och 5:o berörda fall otvivelaktigt torde fylla de villkor för vinnande af filosofie doktorsgrad, som innefattas i Kungl. Maj:ts nådiga stadga angående filosofiska examina af $\frac{1}{11}$ 1907, § 26: att hafva aflagt filosofie licentiatexamen samt att hafva *författat* och utgifvit en vetenskaplig afhandling öfver ämne, som står i samband med den studerandes genom licentiatexamen vitordade studier, hvadan fakultet näpepligen torde äga befogenhet att vägra författaren att offentligen försvara dylikt specimen, sedan det underkastats den granskning, som föreskrifves i universitetsstatuterna $\frac{28}{1}$ 1916, § 116, ur hvilken paragrafs 2 mom. torde kunna härledas vederbörandes inom fakulteten, respektive sektionen, eventuella samrådan med chefen i ifrågakommande ämbetsverk eller ordföranden i ifrågakommande kommitté;

att i promemorian under 2:o berörda fall, så vidt jag kunna finna, prejudicerats af godkända disputationssprof vid Lunds universitet i januari 1900 och vid Göteborgs högskola i september 1911, hvarom protokoll i Humanistiska sektionen vid universitetet i Lund $\frac{25}{1}$ 1900 innehåller bl. a.: Prof. Fahlbeck: Fil. lic. E:s afhandling är väsentligen ett utdrag ur och en bearbetning utaf den af honom tidigare utgifna officiella publikationen Arbetarstatistik II. Undersökning af tobaksindustrien i Sverige (Stockholm 1899). Häraf följer, att undersökningens såväl idé som plan är honom gifven af andra. Vore detta ej fallet, skulle afhandlingen på grund af det förtjänstfulla sätt, hvarpå denna undersökning utförts och resultaten af densamma framställt, hafva förtjänt ett vida högre betyg; författaren till afhandlingen vid Göteborgs högskola, Den svenska tobaksindustrien år 1908, anför i förordet bl. a.: Med afseende på den författareandel andra personer kunna tänkas äga i särskilda delar af framställningen af den anledning, att den dels skolat utföras »i samråd med» tobakssköttele-

kommissionen, dels ock skett på grund af kommerskollegii förordnande, anser jag mig här böra nämna, att det samarbete och den granskning, som af denna orsak ifrågakommit, icke föranledt sådana ändringar i mitt manuskript, i hvad det afser denna afhandling, att mitt arbetes själfständighet kunnat äfventyras. Jag vill emellertid i detta sammanhang påpeka, att kap. 7... utarbetats med... (Lundaafhandlingen)... såsom förebild, och att denna afhandling följts jämförelsevis troget. — Recension af undertecknad i Statsv. tidskr.;

att i promemorian under 1:o berörda fall, där det icke gäller ett första eller väsentligen nytt arbete i en serie, utarbetadt med samma själfständighet, som måste kräfvast såsom minimum under 2:o, icke i regel torde tillfredsställa villkoren »författat och utgifvit», hur liberalt dessa ord än tolkas med hänsyn till konceptionen och utarbetandet.

Af det anförda torde framgå, att de i promemorian berörda statistiska och ekonomiska utredningar icke principiellt kunna annorlunda bedömas såsom akademiska prof för filosofie doktorsgrad än afhandlingar, som författats och utgifvits utan dylika förbindelser med ämbetsverk och kommittéer, ankommande på vederbörande fakultet att underkasta hvarje specimen tillbörlig granskning och pröfning. Ifrågakommande tjänstemän torde väl i de flesta fall utgöras af lärjungar från de universitet och högskolor, till hvilka de hänvända sig för afläggande af disputationsprof, och resultatet af de studier, de bedrifvit vid undervisningsanstalterna, och sedermera säkerligen haft goda tillfällen att fortsätta vid sidan af eller i samband med tjänsten böra icke af formella skäl fränkännas vitsord som prof för filosofie doktorsgrad, så mycket mindre som intimare förbindelser mellan de akademiska undervisningsanstalterna och ämbetsverken torde främja bådas vetenskapliga och praktiska arbeten.

Enär en enhetlig behandling vid rikets universitet och högskolor i enlighet med gemensam eller likartade författningar bör förutsättas, anhåller jag vördsamt, att underrättelse meddelas om de grundsatser, som eventuellt kunna komma att fastställas, eller de synpunkter för frågans bedömande, som eventuellt kunna finnas afgörande inom Filosofiska Fakulteten vid Upsala universitet. Med hänsyn till de synpunkter, som synas mig afgörande, kan jag helt ansluta mig till en framställning af professor N. Wohlin: den grad af själfständighet, hvarmed vederbörande bestämdt — eller medverkat vid fastställandet af (S.) — utredningens plan, den grad af frihet, han ägt vid bearbetningen af resultatet och vid textframställningen, samt huruvida han äger eller icke äger det offentliga författareansvaret till publikationen.

Lund den 12 september 1916.

Emil Sommarin.

Docent vid universitetet i Lund,

t. l. examinator i nationalekonomi inom Filosofiska Fakulteten.

Herr professor Nils Wohlin, Upsala.

Anmodad att yttra mig öfver af tjänstemän i statistiska ämbetsverk väckt fråga angående möjligheten att såsom afhandlingar för vinnande af filosofisk doktorsgrad vid rikets universitet eller högskolor använda af dem inom ämbetsverken handhafda statistiska eller ekonomiska utredningar, får jag i frågan anföra följande:

Jag delar fullkomligt den i mig tillsända cirkulär uttalade mening angående frågans stora vikt för det akademiska studie- och examensväsendet, och jag hoppas lifligt, att den snarast möjligt måtte vinna en tillfredsställande lösning. Inskränkande mig till hvad statistiken vidkommer, får jag först och främst framhålla, att ett rationellt arrangemang härutinnan synes mig vara påkalladt, ej mindre med hänsyn till önskvärdheten af ett större samarbete mellan universiteten och de statistiska ämbetsverken för den grundliga utbildningen af statistiker inom »statistikens klassiska land» än äfven med hänsyn till billighet och rättvisa.

Vi behöfva statistiker, grundligt utbildade statistiker, i allt större antal som åren gå. Staten och storkommunerna, de handelsvetenskapliga inrättningarna och de stora företagen behöfva dem. Våra storstäder ligga för ankar med en mängd trängande utredningar, bostadsräkningar, aflönings- och pensionsutredningar o. s. v. i oändlighet; men det är dem ytterst svårt, stundom omöjligt, att komma öfver skolade statistiker för ändamålet. Tidsenliga kommunal-statistiska byråer äro ett önskemål och en snar framtidsfråga på många håll. Efter världskriget kommer också den tvingande nödvändigheten af en förbättrad ekonomisk organisation på alla punkter att göra statistiken och statistikerna ytterligare eftersökta. Så länge emellertid statsmakterna icke akta att sörja för en konfinuerlig teoretisk och praktisk undervisning ens vid rikets *båda* universitet, måste det alltfort till största delen hvila på de statistiska ämbetsverken att förse landet med utbildade praktiska statistiker. Och under sådana förhållanden vore det mera än annars oklokt och obilligt att beröfva den, som efter vid universitetet vunnit examenskvalifikation inträdt i ett statistiskt ämbetsverk, alla utsikter till att kunna göra sitt arbete inom verket fruktbringande i och för vinnande af högre akademiska lärdomsmeriter. Man bör väl snarare söka befordra utvecklingen härvidlag af en större växelverkan mellan akademi och ämbetsverk, i den statistiska bildningens intresse såväl som i den allmänna nyttans.

Det allmänna villkoret för användande af en afhandling, innefattande en inom ett statistiskt ämbetsverk eller annars på offentligt uppdrag gjord utredning, såsom disputationsprof för vinnande af filosofisk doktorsgrad, bör naturligtvis vara detsamma som för hvarje annan doktorsafhandling, d. v. s. afhandlingen bör utgöra en fullt själfständig vetenskaplig produkt. Förefinnas

de nödiga garantierna för att en på offentligt uppdrag verkställd statistisk utredning fyller detta kraf, må dess författare tillåtas att försvara densamma såsom doktorsspecimen, annars icke. — omständigheterna med afseende på dess tillkomst må i öfrigt vara hvilka som helst.

Vidkommande dessa omständigheter vill jag redan nu såsom min åsikt frambålla, att *den* omständigheten »att vid den statistiska utredningens planläggning och speciellt vid frågeformulärens utarbetande sakkunniga i det ämne, utredningen omfattar, blifvit hörda», icke a priori bör föranleda dess afvisande såsom doktorsspecimen. I hvilken mån jag anser, att denna och liknande omständigheter böra tagas med i räkningen vid afgörandet i det enskilda fallet af huruvida en afhandling af här ifrågavarande natur må kunna användas såsom specimen eller icke, skall framgå af det följande.

Cirkuläret frågar, »med hvilken grad af själfständighet» en person enligt min uppfattning bör hafva »planlagt och utfört» en statistisk utredning, för att han skall kunna få använda den såsom doktorsspecimen. Det förutsätter alltså, att för statistiska utredningars vidkommande något skall kunna prutas i det ena eller andra hänseendet på det allmänna krafvet för doktorsafhandlingar, som ju i princip är: full själfständighet både i planläggning och utförande; med andra ord att en statistisk utredning skall kunna användas som doktorsafhandling, äfven om dess författare icke alldeles ensam uppgjort planens grunddrag eller dess detaljer, eller icke alldeles ensam utfört det mera mekaniska arbetet vid utredningens verkställande.

Min mening är också, att under vissa förutsättningar en sådan prutmån kan medgifvas, antingen i det ena hänseendet eller det andra, utan att därmed den allmänna principen kränkes. Statistiska afhandlingar utgöra nämligen i vissa afseenden en klass för sig och måste bedömas med hänsyn till detta förhållande. En statistisk afhandling måste som alla andra vara »en själfständig vetenskaplig produkt» för att kunna antagas såsom doktorsspecimen; men kriteriet på dess vetenskaplighet kan bestämmas olika, alltefter den ställning man intager till den stora principfrågan om hvad som menas med statistiken såsom vetenskap.

Den som i statistiken ser en särskild socialvetenskaplig disciplin — »vetenskapen om de sociala massorna» (Fahlbeck) — måste naturligen bedöma en statistisk utredning ur vetenskaplig synpunkt på annat sätt, än den som identifierar statistiken såsom vetenskap med »det verktyg, medelst hvilket statistikern sättes i stånd att draga slutsatser ur sitt statistiska material» (Charlier), eller »den matematiska statistiken».

Betraktar man statistiken såsom en socialvetenskap, som till sitt förfogande har och bör hafva endast mera enkla och elementära framställningsmetoder, så måste vid bedömandet af en statistisk afhandlingens vetenskaplighet hufvudvikten fästas vid plan-

läggningen af undersökningen och allt hvad därtill hörer. Planläggningen är ofta den kinkigaste fasen i en statistisk undersökning. Brister någonting häri, kan hela undersökningen lätt komma mer eller mindre på afvägar; ja totalt misslyckas, eller också blir bearbetningen af materialet onödigt långsam och besvärlig. Bearbetningen, såsom en till största delen rent mekanisk akt, har härvidlag en ur vetenskaplig synpunkt mera underordnad betydelse. För att en vanlig officiell statistisk utredning skall kunna anses såsom en själfständig vetenskaplig produkt af den statistiker, som själf utfört den eller handhaft dess utförande och därför står för den såsom dess författare, måste man, med detta betraktelsesätt, följaktligen framför allt kräfvat, att planläggningen af densamma är i allt väsentligt hans eget verk. Att vid planeringen af en statistisk utredning i någon mån speciella fackmäns råd och biträde inhämtas är naturligt och nödvändigt, men statistikern måste själf vara så hemma på området, som skall undersökas, att den officiella hjälp han från speciellt sakkunnigt håll tager i anspråk blott är af synnerligen ringa omfattning, berörande endast detaljer, exempelvis smärre formulärfrågor, icke planläggningens verkliga konstitution. Annars kan han icke betraktas såsom utredningens själfständiga auktor eller ställas i samma kategori som en vanlig privat författare af ett för vinnande af doktorsgrad anmälldt specimen.

Går man sålunda ut från ofvan angifna allmänna ståndpunkter och de konsekvenser, som däraf ansetts följa, så torde det vara tämligen klart, att med afseende å en på offentligt uppdrag gjord statistisk utrednings kvalifikation för antagande såsom specimen för filosofisk doktorsgrad blott de i den cirkuläret åtföljande promemorian under n:ris 3, 4 och 5 omnämnda fall kunna komma i fråga; och de under n:ris 3 och 4 endast för såvidt planläggningen visats vara af statistikern själf *faktiskt* i allt väsentligt utarbetad, så att vederbörande ämbetsverks, kommittés o. s. v. befattning därmed inskränkt sig till uppdragande af några konturer eller till en mera formell granskning och fastställelse af den genom statistikern utarbetade planen.

I och för styrkande af en vanlig administrativ statistisk utrednings vederbörliga kvalifikation ur vetenskaplighetssynpunkt torde vid arbetets anmälade såsom doktorsspecimen kunna bifogas vissa handlingar, som utvisa omständigheterna vid dess tillkomst, särskildt i afseende å den grad af själfständighet, med hvilken författaren uppgjort planläggningen, sålunda exempelvis styrkt protokollsutdrag från det sammanträde, då vederbörande ämbetsverk, kommitté etc. beslutat om utredningens igångsättande m. m., promemoria öfver vederbörande kommittés uppdrag, uppgift huruvida speciella fackmän tillkallats vid formulärens uppsättande, intyg under ämbetsmannans ansvar angående författarens personliga insats i arbetet o. d.

Utgår man åter vid bedömande af spörsmålet om en statistisk afhandlings vetenskapliga kriterium från den principiella ståndpunkten, att den matematiska statistiken är den egentliga statistiska vetenskapen, så ställer sig hela den här diskuterade frågan alldeles annorlunda. I så fall torde samtliga i promemorian omnämnda fall anses kunna komma i betraktande; i så fall bör nämligen hvarje statistisk undersökning kunna presenteras såsom specimen för filosofisk doktorsgrad, för så vidt den utvisar, att bearbetningen af materialet är utförd enligt den matematiska statistikens principer och metoder. Ty härvidlag gäller som regel, att planläggningen af undersökningen är någonting, med hvilket den vetenskaplige författaren icke behöfver ha haft någon som helst befattning; hans uppgift har varit den vetenskapliga bearbetningen af materialet, och utförandet är hufvudsaken vid bedömandet för hans räkning af den vetenskapliga produkten. »Själftva frågoställningen, formuleringen af det problem, som skall lösas, liksom ock insamlingen af det statistiska material, som skall tjäna till frågans belysande, båda dessa uppgifter fordra speciella fackinsikter i den vetenskapsgren, inom hvilken det behandlade problemet ytterst hör. Men sedan materialet är insamladt och frågan blifvit vederbörligen formulerad, är dess besvarande en uppgift, som helt och hållet faller inom den matematiska statistikens område». (Charlier, Grunddragen af den matematiska statistiken, Statsv. Tidskr. 1910.)

Göteborg den 9 september 1916.

P. O. Gränström.

Docent i statskunskap och statistik.

Samtliga dessa handlingar hade bland fakultetens ledamöter cirkulerat.

Fakulteten företog nu detta ärende till behandling och beslöt efter öfverläggning på förslag af professoren Noreen göra följande uttalande:

»Fakulteten, som i allt väsentligt kan ansluta sig till de synpunkter, som i prof. Wohlins utlåtande framhållits, finner emellertid, enär i alla händelser hvarje särskildt fall måste särskildt för sig pröfvas och bedömas, ej nödigt eller lämpligt att göra något mera detaljeradt principuttalande.»

Professor Wohlin önskade hafva till protokollet antecknadt, att han icke deltagit i fakultetens ofvanstående beslut, samt att han fattat detta beslut sålunda, att äfven sådana utredningar, som omnämnas i promemorians båda första moment, efter före-

gången pröfning i hvarje särskildt fall eventuellt kunna godtagas som gradualafhandlingar; då ämnesprofessorns uppgift vore att pröfva afhandlingarnas reala innehåll ur vetenskaplig synpunkt men icke bevismaterial om själfständighet i författarskap ämnade han för framtiden icke deltaga i pröfningar af sistnämnda slag, som kunde ifrågakomma.

Ur protokollet:

Carl Häggquist.

Strödda meddelanden.

Organisation centrale pour une paix durable är namnet på en i Holland stiftad internationell förening för att förbereda den kommande freden och trygga dess framtida bestånd. Föreningen bildades på en internationell sammankomst i april 1915, till hvilken »Nederlandsche Anti-Orlog Raad» kallat en del mer och mindre kända pacifister och andra, som man antog ha intresse för saken, från både krigförande och neutrala länder. Till kallelsen hade fogats ett »Mimumprogram» i 5 punkter, som sedan lagts till grund för arbetet.

Dessa punkter innehålla följande fordringar:

1) eröfringar eller annexioner må icke ske emot vederbörande befolknings intressen och önsknings, skolande därvid dess röst inhämtas genom plebiscit eller annorledes.

Inom alla stater böra främmande nationaliteter tillförsäkras lika rätt med den egna äfvensom religionsfrihet och språkfrihet.

2) Inom alla kolonier, skyddsområden och intressesfärer skall råda handelsfrihet eller åtminstone lika rätt för alla nationer.

3) Haagkonferensen skall fastare organiseras med periodiskt återkommande sessioner. Alla stater skola förbinda sig att underställa eventuella tvister en fredsförhandling inför en särskild internationell domstol. För sådant ändamål böra utom den redan befintliga skiljedomstolen i Haag inrättas a) en permanent internationell domstol och b) ett permanent internationellt undersöknings- och medlingsråd. Staterna skola vidare förplikta sig att gemensamt företaga nödiga mått och steg — diplomatiska, ekonomiska och militära — emot en stat, som, utan att framlägga en tvist inför domstolen eller inhämta undersöknings- och förmedlingsrådets utlåtande, tillgriper militärmakt.

4) Staterna skola öfverenskomma om rustningarnas inskränkande. Och för att underlätta begränsning af sjöstridskrafterna skall kaparerätten afskaffas och hafvets frihet tryggas.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

TJUGONDE ÅRGÅNGEN

1917

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION.

LUND 1917

HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
BROCK, FRITZ H:SON, Om agrartullarne	4
— —, Kampen mot arbetslösheten	145
ELDH, ROBERT, Några principfrågor angående ansvaret för tryckt skrifts innehåll enligt 1812 års TF	38
ERICH, R., Fredsfrågor	199
FAHLBECK, PONTUS, Remissdebatten 1917	1
— —, Kriget och kapitalismen	129
— —, Ekonomisk sammanslutning i Norden	319
FAHLBECK, ERIK, 1809—10 års grundlagsstiftning i ny belysning.....	342
GRÄNSTRÖM, P. O., Kompromissen i 1809—10 års författning angående de högsta regementsorganens tillträde till riksdagens förhandlingar	56
MELANDER, C. GUSTAF, Till frågan om yttranderätten inom riksdagen	65
MONTGOMERY, BO, Den internationella sjöfartsstatistiken.....	112
NORDENMARK, N. V. E., Pehr Wilhelm Wargentin. Till 200-årsdagen af hans födelse	328
Om officiella statistiska utredningars godtagande som specimen för filosofisk doktorsgrad.....	355
REUTERSKIÖLD, C. A., Förstakammarfrågan och kommunalrösträtten	271
REXIUS, GUNNAR, Anteckningar om praxis i fråga om gemensam votering efter 1900	164
SEELIGER, GERHARD, Nationalism och Internationalism	340
STAËL VON HOLSTEIN, LAGE, Ett svenskt-norskt Spetsbergen.....	217
Svensk Skandinav, Utkast till föreningslag för Skandinavien Förenta Stater.....	305
TÖNNIES, FERDINAND, Ett fritt Finland. Fem bref till en svensk politiker	282
WALLGREN, HJALMAR, En ny statslära	81
WICKSELL, S. D., Exakta dödlighetstabeller	238

Litteratur.

AALL, HERMAN HARRIS, Nordens Skjæbne. — Af P. F.	268
GRÄNSTRÖM, P. O., Om ordnings- och frihetsproblemet inom statslivet. En orientering öfver teori och praxis. — Af E. F.	375

MJØEN, JON ALFRED, Racehygiene. — Af P. F.....	196
REVENTLOW, CHR., Krigen og vi. Kritik og Orientering. — Af Erik Fahlbeck	126
THÖRNBERG, E. H., Samhällsklasser och politiska partier i Sverige. Studier och iakttagelser. — Af E. F.	377

Strödda meddelanden.

Organisation centrale pour une paix durable	372
---	-----

---

5) Utrikespolitiken skall underkastas parlamentens kontroll. Hemliga fördrag få ej finnas.

Rörande hvar och en af dessa punkter pågår på föreningens uppmaning utredningar och undersökningar rundtom i världen. För att främja arbetet uppsätts och kringlämnas utaf en »International Studiekommision», senare uppdelad i flera, mera detaljerade frågor rörande de olika punkterna. En mängd författare ha öck redan afgifvit svar, dels vid en i Bern 1916 hålln kongress dels i fortlöpande serie.

Det är ett betydande arbete, som redan utförts på detta sätt. De hittills samlade svaren utgöra 3 band med supplement. Och nya tillkomma oafbrutet. Naturligen äro de lämnade bidragen ganska olikvärliga. Men ett betydande förarbete för det stora målets förverkligande, den eviga freden eller åtminstone krigets begränsning, utföres dock härmed. En särdeles förtjänstfull skrift är den officiella kommentaren till programmet: »Ein dauernder Friede. Offizieller Kommentar des Mindestprogramms, Haag, 51 Theresiastraat».

Här utläggas och begrundas de olika punkterna på ett i det hela förträffligt sätt. Svagast är kanske, hvad som säges om 5. punkten rörande parlamentens kontroll på utrikespolitiken och de förhoppningar, som ställas på en sådan kontroll. Förenta Staternas inträde i kriget och hela följande politik visar, att parlamentskontrollen betyder intet, när såsom i detta fall kongressen är ett lydigt verktyg i händerna på krigslystna och bytshungriga storkapitalister och landet ledes af en statschef som Wilson.

En brist i programmet är, att intet säges om våldet som utöfvas emot de neutrala, nu mer än i väl något krig under senare tid, och som innefattar, utom handelskaperi och u-båtskrig: 1) neutrala fartygs beslagttagande och pressning till tjänst hos de krigförande makterna; 2) försök att genom afspärning och hunger tvinga de neutrala in i kriget; 3) pressning af främmande neutrala undersåtar till krigstjänst — endels utöfvadt af England, allt af Förenta Staterna.

Märkligt är att iakttaga det olika mottagande, som denna förening, dess program och kongresser — hvaraf en just nu pågår i Bern — ha fått hos Centralmakterna och inom Ententens länder. Hos de förra har ingen mindre än Österrike-Ungerns utrikesminister, grefve Czernin, varmt och obetingadt uttalat sin anslutning till alldeles samma tankar och grundsatser, som de i ofvan angifna program framställda, medan i Tyskland man åtminstone ställt sig välvilligt afvaktande mot föreningens verksamhet. I Ententeländerna åter blåses alltjämt i krigstrumpeten af Lloyd-George, Wilson och Clemenceau ungefär som i krigets första dagar. Och i stil härmed förvägras pass för dem, som vilja från dessa länder deltaga i fredsföreningens konferenser samt — fast otroligt — brännmär-

kas alla, som uttala sig för fred, såsom besoldade af Tyskland och till och med lagföras och fänglas.

Under tiden stiger hungerspöket hotande upp öfver Europas horisont så, som icke sedan trettioåriga kriget varit fallet. Ändock svärma Sveriges arbetare och bönder för Ententens statsmän och politik!

P. F.

Litteratur.

P. O. GRÄNSTRÖM: *Om ordnings- och frihetsproblemet inom statslivet. En orientering öfver teori och praxis.* 1917. C. W. K. Gleerups förlag. 164 s.

Professor Gränström har tidigare dokumenterat sig som en framstående kännare af svensk riksdagshistoria och svensk parlamentarisk praxis. Arbetena »Adresser och adressdebatter» och »Prästeståndets sista strid» såväl som ett flertal artiklar i denna tidskrift lämna utmärkta inblickar i vår folkrepresentations kynne och arbetsmetoder från olika tidsskeden.

I föreliggande arbete har professor G. öfvergifvit dessa mera speciella forskningsområden och tagit upp till behandling ett af den allmänna statslärans centrala problem, »kärnpunkten i all statsorganisation» för att använda förf:s ord: »den rätta lösningen af förhållandet mellan stat och individ, mellan det allmänna intresset och det enskilda — korteligen: mellan »ordning och frihet» inom statslivet». En dylik kortfattad framställning af »socialprincipens» kamp med »individualprincipen» inom statslära och praktisk politik, en kamp, som med olika intensitet förts och kommer att föras, så länge samfundslif består, kan naturligtvis endast i fågelperspektiv fånga utvecklingens oerhörddt rika och mångskiftande gång.

Inledningsvis definierar förf. staten som makt och som enhet. Utan statslif intet framåtskridande och ingen frihet. Ett statslöst samfund skulle, tvärtemot anarkisternas drömmar, medföra ett tryckande socialt tvång. Hvar statsmaktens gränser böra dragas, och hur en lagbunden ordning skall förenas med medborgarnes individuella frihet, det är just problemet.

Antikens lösning häraf var principiell statsomnipotens. Stat och kyrka sammansmälte till en individerna helt öfverskyggande makt. Så i Grekland och så äfven i Rom; fastän här striderna mellan patricier och peblejer skapade ett slags statsorganens maktfördelning under republikens första århundraden, hvilken dock med tiden fick gifva vika för principatet, den fingerade folkviljans allsmäktiga organ. En personlig frihetssfär existerade väl faktiskt under antiken — så utöfvade ju husfadern i Rom en nästan oinskränkt patria potestas — men blott som ett ständigt återkalleligt precarium. Förf. lämnar en utmärkt öfversikt af Platos' och

Aristoteles' i grunden äkthellenska statsläror samt den senantika filosofiens härifrån skarpt afvikande individualistiska, naturrätten förebådande, system, som såg sina satsers giltighet bekräftad i den romerska rättens *jus gentium et naturale*.

Den antika stadsstaten framträdde fullvuxen och harmoniskt utbildad redan vid historiens början, medan medeltidens ur de olika landen och folken framväxande statsväsen hade att genomgå en flerhundraårig bildningsprocess. Individens stod under medeltiden förhållandevis fri gentemot en lös eller blott vardande statsmyndighet, men han var i stället klaf bunden af två sociala makter: feodalismen och kyrkan. Kristendomen hade, säger förf. träffande, »genom att särskilja människan från medborgaren, hvilka för antikens åskådning voro ett, och häfda individens samvetstrihet» kullstörtadt »den traditionella statsteori, som lät det offentliga lifvet absorbera det privata och kräde individen hel och hållen». Kristendomen förde trosfrihetens talan, men trosfriheten blef här med tiden tvång att omfatta den enda, den rätta tron. »Den af kristendomen uppväckta individualprincipen ändade i en järnhård socialprincip».

Först renässansen kan sägas hafva lagt grunden till den moderna statsmaktens utformning genom att utvidga det religiösa frihetsbegreppet till att omfatta individens fullständiga moraliska oberoende och genom häfdandet af folksuveräniteten. I stora linjer uppdrar förf. den moderna statens tillblivelse och utveckling genom den absoluta monarkien till våra dagars mer eller mindre beslöjade folkvälde. I naturrätten kulminerar frihetsprincipen inom statslifvet. Naturrätten, af upplysningstidehvarvet »*détaché du ciel et ramené sur la terre*» (Esmein), är direkt eller indirekt upphofvet till alla stora rättsligt-politiska, sociala och ekonomiska företeelser, så inom tänkandet som det praktiska lifvet under de gångna hundrafemtio åren. Det måste betecknas som ett förbi-seende af förf., när han vid en hastig överblick af statens förhållande till det ekonomiska lifvet skildrar den ekonomiska liberalismen utan att framhålla dennas samband med naturrätten, som är den bärande idéen för denna rörelse.

Det är ogörligt att en gång för alla fastslå gränsen mellan statsmakt och medborgarfrihet. Den förskjutes alltefter samhällens hela kulturella och ekonomiska tillstånd. I de moderna samhällena råder emellertid i stort sedt öfverensstämmelse hvad beträffar den individuella frihetssfären. Förf. lämnar en systematik af de individuella rättigheterna i egentlig mening och afgränsar dem gentemot de politiska. Efter en öfersikt af de uttryck, individens fri- och rättigheter erhållit i de moderna författningarna, i rättighetsförklaringar och rättighetsgarantier, efter mönster af 1789 års epokgörande »*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*» frågar sig förf., om dessa verkligen utgöra en säker borg för den individuella frihetens fortbestånd. Svaret är pessimistiskt.

Den alltmer målmedvetna »folkviljan» tål inga skrankor i sin väg. Samlande sig i ett organ, en kammare, utgör denna kollektiva allenahärskares en långt fruktansvärdare fara för frihet och rätt, än äldre tiders despoter, som dock af försiktighet aktade sig att ingripa i sina folks enskilda göranden och låtanden. Tron på det intima sambandet mellan politisk och individuell frihet är en fullständig chimère. Under antiken saknades sålunda rättsligt skyddad individuell frihetssfär; medborgaren åtnjöt i stället full politisk frihet genom befogenheten att deltaga i bestämmandet af statsviljan. Mot folkviljan, förkroppsligad i en församling af sociala reformatorer har privatlivet intet värn, om också det anglo-amerikanska garantisystemet med specialiserade rättighetsparagrafer i författningen och en grundlagsväktande domstolsorganisation någon tid torde förmå hejda en utsväfvande demokratis världsförbättrardrift.

Förf. har, naturligt nog, ej haft tillfälle att fördjupa och mera ingående behandla något särskildt parti af sitt vidtomspännande ämne. Det är de stora konturerna af ett världshistoriskt förlopp, professor G. velat gifva i sitt arbete. Ett företag, som fordrar vetande, takt och blick för proportioner. Förf. har på ett förträffligt sätt löst sin uppgift. Öfverskådlig gruppering och en elegant framställningskonst gör studiet af boken till ett nöje. Hvar och en, som önskar erhålla en snabblick öfver en af kardinalfrågorna i alla tiders statskonst, hänvisas därför till Om ordnings- och frihetsproblemet inom statslivet.

E. F.

E. H. THÖRNBERG: *Samhällsklasser och politiska partier i Sverige. Studier och iakttagelser* 1917. P. A. Norstedt & Söners förlag. 170 s.

1800-talet inleder de västerländska kulturstaternas sociala omvandlings- och nybildningsskede. Den sedan 1760-talet oafbruten fortskridande omvälfningen på teknikens och industriens alla marker i förening med den politiska frihetens allt mäktigare landvinningar bröt ned de gamla mer eller mindre feodalt färgade ståndsbildningarna och medförde en samhällens strukturförändring från grunden, som ännu är midt upp i sitt vardande. De rättsligt och socialt skarpt afgränsade stånden fingo vika för fria samhällsklasser, hvilkas yttre och inre gestaltning och rekrytering alltfört är stadd i förvandlingens tecken. Det råder en oafbruten rörelse, upp och ned, inom dessa klasser och en ständig förskjutning af gränserna dem emellan, som förlämnar det moderna inre samfundslivet en kaotisk prägel.

En återspeglning af detta kaos vidläder äfven i viss mån Thörnbergs framställning. T. urskiljer i det svenska samhället en underklass, en medelklass och en öfverklass. Förf. lyckas emel-

lertid ej klart angifva, hvad han menar med medelklassen och hvad denna skall anses omfatta — det senare för öfrigt en synnerligen vansklig fråga. Med skarp blick och en viss humoristisk bredd i detaljerna tecknas den genomgående sträfvan att stiga högre på samfundsstegen, komma öfver sin sociala utgångspunkt och — i bästa fall — få räknas bland »the upper ten».

Efter en utredning af begreppet parti karaktäriserar förf. de tre stora svenska partierna som ett mellanting af idé- och intressepartier. Med vissa betydelsefulla undantag kunna de socialdemokratiska, liberala och konservativa partierna sägas företräda våra trenne samhällsklasser i ordning nedifrån och upp. Ett för våra svenska förhållanden nogsam't känt faktum härvidlag är folkskollärarekårens nära nog mangranna uppslutning åt vänster och yttersta vänster.

Förf. lämnar en gifvande öfversikt af liberalismens och socialismens utveckling, inbördes förhållande och växt i England och Sverige, hvarvid våra mäktiga folkrörelser under medlet och senare delen af 1800-talet, de frireligiösa rörelserna och de olika nykterhetsrörelserna, blifva vederbörligen beaktade. Den konservativa politiken i Sverige finner förf. främst hylla principerna om statens öfverhöghet och den enskildes ekonomiska rörelsefrihet. Den privata äganderätten, af naturrätten och den äldre liberalismen gjord till en hörnsten i deras system, har sålunda med tiden blifvit en af konservatismens grundvalar. Förf. ser det konservativa partiets uppgift främst bestå i häfdandet af produktionen, medan liberaler och socialdemokrater böra inrikta sig på respektive förbruknings- och fördelningsproblemen.

»Samhällsklasser och politiska partier» utgör, som förf. inledningsvis framhåller, en utvidgning af några sociala föredrag. Till en del förklaras här af ojämnheter och den oklarhet, hvaraf boken ställvis lider. Större reda och mindre öfverlastadt framställningssätt här och hvar hade varit välgörande. Arbetet bjuder annars på åtskilliga intresseväckande och värdefulla utläggningar. Förf:s vidsträckt beläsenhet och intima kännedom om svenskt samhällslif rättfärdigar förhoppningar om arbeten af större räckvidd. Dock måste förf. lära sig att rensa sin framställnings något töckniga »dunstkrets» — för att använda hans egen, mindre lyckade benämning på idévärld! En ingående och i möjligaste mån öfverskådlig skildring af våra folkklasser just nu vore af stor betydelse ej endast som kulturbild utan äfven som utgångspunkt för bedömande af utsikterna för första kammarens eventuella rekonstruktion på intresse- och klassvalens grund.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. av Industristyrelsen i Finland. Årg. 11. N:o 3-5. Hfors 1917.
- Det Nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 11. H. 7. Sthlm 1917.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift*. Årg. 5. H. 3. Hfors 1917.
- Finlands officiella statistik*. XXX. Jordlegostatistik. 7. Jordlegoförhållandena i Finland år 1912. II. Af KYÖSTI HAATAJA. Hfors 1917.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XIII. N:o 17-23. Sthlm 1917.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 4. N:o 16-21. Sthlm 1917.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1917. H. 2. Gefle 1917.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XII. N:o 29-47. Hfors 1917.
- Nationalökonomisk Tidsskrift*, utg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1917. H. 4-5. Kbhvn 1917.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1917. H. 5-6. Sthlm 1917.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 4. H. 9-11. Sthlm 1917.
- Skogsvårdsföreningens tidskrift*. Årg. 15. H. 9. Sthlm 1917.
- Social Tidskrift*. Årg. XVII. H. 7-9. Sthlm 1917.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1917. N:o 7-10. Sthlm 1917.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XII. H. 7-9. Sthlm 1917.
- Statsökonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsökonomiske Forening. 1917. H. 4-5. Kria 1917.
- Stockholms stads statistik*. III. Hälso- och sjukvård år 1916. — VIII. Brand- samt sjuk- och djurtransportväsen år 1916. — X. Specialundersökningar. N:o 9. Bromma. — XIII. Renhållning år 1916. Sthlm 1917.
- Svensk Juristtidning*. 1917. H. 4-5. Sthlm 1917.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. VII. H. 4-7. Sthlm 1917.
- Sveriges officiella statistik*. Arbetsinställelser i Sverige år 1916. Av K. Socialstyrelsen. — Industri. Berättelse för år 1915 av Kommerskollegium. — Levnadskostnaderna i Sverige 1913-1914. II:4. Gävle. — Livsmedelsförbrukningen inom mindre bemedlade hushåll åren 1914 och 1916. Av K. Socialstyrelsen. — Sjöfart år 1915. Av Kommerskollegium. — Undersökningar rörande de mindre bemedlades bostadsförhållanden i vissa svenska städer. II. Jönköping. Av K. Socialstyrelsen.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Red. HJALMAR BRANTING och GUSTAV MÖLLER. 1917. N:o 7-8. Sthlm 1917.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, utg. av Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse Christiania. Aarg. 30. H. 3. Kria 1917.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Två politiska tal 1917. Uppsala o. Sthlm 1917.

Innehåll:

- Pontus Fahlbeck**, Ekonomisk sammanslutning i Norden. Ett ord för dagen.
- N. V. E. Nordenmark**, Pehr Wilhelm Wargentiu. Till 200-årsdagen af hans födelse.
- Gerhard Seelliger**, Nationalism och Internationalism.
- Erik Fahlbeck**, 1809-10 års grundlagsstiftning i ny belysning.
- Om officiella statistiska utredningars godtagande som specimen för filosofisk doktorsgrad.
- Strödda meddelanden.**
- Litteratur.**

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder 31 1917
öfver 38,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

För bolagets liffförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya perspekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

Lifräntor Pensioner